ANALIZA POLSKIEGO SYSTEMU OCHRONY DZIECI PRZED KRZYWDZENIEM

DAJEMY
DZIECIOM
SIŁĘ

Autorzy:
Justyna Podlewska
Renata Szredzińska
Joanna Włodarczyk

Konsultacja:
Maria Keller-Hamela
dr Monika Sajkowska

*Autorki pragną podziękować wszystkim osobom i instytucjom,
które udostępniły dane i przyczyniły się do powstania niniejszej publikacji.*

Redakcja: Sylwia Romańczak
Projekt graficzny: Norbert Grzelka

ISBN 978-83-65675-07-1

Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę
ul. Walecznych 59
03-926 Warszawa
tel. (22) 616 02 68

fdds@fdds.pl
www.fdds.pl

FUNDUSZ SPRAWIEDLIWOŚCI

*Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości,
którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości*

ANALIZA POLSKIEGO SYSTEMU OCHRONY DZIECI PRZED KRZYWDZENIEM

DAJEMY DZIECIOM SIŁĘ

Spis treści

1 Wprowadzenie

Każde dziecko ma prawo do bezpiecznego i szczęśliwego dzieciństwa, a rolą dorosłych, w tym głównie rodziców, ale też i organów państwa, jest zapewnić dziecku ochronę i optymalne warunki do rozwoju. We wstępie do Deklaracji Praw Dziecka przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 20 listopada 1959 r. (Zbiór dokumentów ONZ 1960/3, s. 385–390) – drugiego, historycznie, dokumentu międzynarodowego ustanawiającego prawa dziecka – stwierdzono: „dziecko, z powodu niedojrzałości fizycznej i umysłowej, wymaga szczególnej opieki i troski, a także odpowiedniej opieki prawnej, zarówno przed urodzeniem, jak i po urodzeniu" (s. 1).

Stwierdzenie to zostało potwierdzone w art. 19 Konwencji o prawach dziecka (dalej KoPD, Dz.U.1991.120.526), który zobowiązuje państwa sygnatariuszy do podejmowania działań w celu zapewnienia ochrony dziecka przed wszelkimi formami przemocy.

„Państwa-Strony będą podejmowały wszelkie właściwe kroki w dziedzinie ustawodawczej, administracyjnej, społecznej oraz wychowawczej dla ochrony dziecka przed wszelkimi formami przemocy fizycznej bądź psychicznej, krzywdy lub zaniedbania, bądź złego traktowania lub wyzysku, w tym wykorzystywania w celach seksualnych, dzieci pozostających pod opieką rodzica(ów), opiekuna(ów) prawnego(ych) lub innej osoby sprawującej opiekę nad dzieckiem".

W 1991 r. Polska włączyła Konwencję do swojego porządku prawnego. Od tego momentu w naszym kraju budowany jest system ochrony dzieci przed szeroko rozumianym krzywdzeniem. Szczególnie nowelizacje przepisów prawa podejmowane w latach 2003–2017 podniosły poziom ochrony dzieci przed krzywdzeniem m.in: poprzez wprowadzenie nowych typów przestępstw lub dokonanie modyfikacji już istniejących, stworzenie ochronnego rozwiązania dotyczącego przesłuchania małoletnich pokrzywdzonych, wprowadzenie procedury przeciwdziałania przemocy w rodzinie „Niebieskie Karty", zespołów interdyscyplinarnych czy uchwalenie prawnego zakazu stosowania kar cielesnych wobec

dzieci ze strony rodziców/opiekunów, wprowadzenie prawnego obowiązku zawiadamiania o przestępstwach seksualnych na szkodę dzieci.

Jednak nadal skala krzywdzenia dzieci w Polsce jest znacząca, wiele przypadków przemocy nie jest wykrywanych, a przyczyny obrażeń nie są rzetelnie przypisywane. Nie istnieje jedna służba odpowiedzialna za ochronę dzieci, koordynowanie działań, podnoszenie kompetencji profesjonalistów, wypracowywanie wytycznych i procedur, gromadzenie rzetelnych danych i opracowywanie interdyscyplinarnych, kompleksowych raportów. Przypadki śmierci dzieci nie są analizowane systemowo, w celu wyciągnięcia wniosków, poprawienia systemu ochrony i zapobieżenia podobnym tragediom w przyszłości. Dziecko, które doznało krzywdzenia, musi być kierowane do kilku instytucji, by uzyskać niezbędną pomoc i ochronę. Istniejące przepisy prawa nie zawsze są w pełni realizowane. Działania podejmowane są przez wiele podmiotów, na różnych szczeblach, często bez koniecznej koordynacji czy adekwatnego finansowania, co rzutuje na ich efektywność. Pracownicy służb przeciążeni są liczbą spraw, którymi zajmują się w jednym czasie.

Niniejsze opracowanie stanowi wstępną analizę rozwoju i działania systemu ochrony dzieci w Polsce, ze szczególnym odniesieniem do dokumentów i wytycznych Światowej Organizacji Zdrowia, która od lat zwraca uwagę na istotność problemu i rekomenduje sposoby jego rozwiązania.

Według definicji Światowej Organizacji Zdrowia „krzywdzenie lub maltretowanie dziecka to wszystkie formy fizycznego i/lub emocjonalnego złego traktowania, zaniedbania, wykorzystania seksualnego lub komercyjnego, doznane od osoby, odpowiedzialnej za dziecko, której ono ufa lub która ma władzę nad nim, skutkujące faktyczną lub potencjalną krzywdą dziecka dla jego zdrowia, możliwości przetrwania, rozwoju albo godności" (WHO, 1999, s. 15).

W publikacjach *World report on violence and health* (WHO, 2002) oraz *Preventing violence. A guide to implementing the recommendations of the World report on violence and health* (WHO, 2004) zwrócono uwagę na przemoc jako istotny problem zdrowia publicznego, apelując o większe zaangażowanie służb ochrony zdrowia w przeciwdziałanie przemocy, inwestycje w model współpracy interdyscyplinarnej oraz prowadzenie szeroko zakrojonych działań z zakresu profilaktyki uniwersalnej. W publikacji *World report on violence against children* (Pinheiro, 2006) ponownie zwrócono uwagę na potrzebę tworzenia zintegrowanych modeli przeciwdziałania krzywdzeniu dzieci, opartych na dogłębnej analizie nie tylko skali problemu, ale też leżących u jego podstaw przyczyn, w tym

czynników ryzyka i czynników ochronnych. Wszystkie te zalecenia powtórzono i wzmocniono w dokumencie *European report on preventing child maltreatment* (Sethi i in., 2013), dostarczając opartych na dowodach naukowych argumentów przemawiających za wdrożeniem tych postulatów. Natomiast w planie działania *Investing in children. The European child maltreatment prevention action plan 2015–2020* (WHO, 2014a) określono 3 główne cele w zakresie ograniczenia skali krzywdzenia wobec dzieci:

1. Zwiększenie widoczności zagrożeń zdrowotnych, takich jak krzywdzenie dzieci, poprzez ustanowienie systemów informowania w krajach członkowskich;
2. Wzmocnienie systemu zarządzania w zakresie przeciwdziałania krzywdzeniu dzieci poprzez zawieranie partnerstw i prowadzenie wielosektorowych działań, w oparciu o opracowane krajowe plany działań;
3. Zmniejszenie ryzyka wystąpienia krzywdzenia dzieci i jego konsekwencji poprzez działania profilaktyczne, w oparciu o wzmocnienie systemów ochrony zdrowia w krajach członkowskich.

W kolejnej publikacji *Inspire. Seven Strategies for Ending Violence Against Children* WHO zidentyfikowała strategie mające na celu ograniczenie problemu wykorzystywania dzieci, które obejmują:

1. Zapewnienie wdrożenia i egzekwowania przepisów w celu zapobiegania agresywnym zachowaniom, ograniczenia nadmiernego spożywania alkoholu i ograniczenia dostępu młodzieży do broni palnej i innej broni;
2. Wzmocnienie norm i wartości, które wspierają pokojowe, oparte na szacunku i równości płci, pozytywne relacje wśród i wobec dzieci i młodzieży;
3. Tworzenie i utrzymywanie bezpiecznych miejsc, w których dzieci i młodzież gromadzą się i spędzają czas;
4. Ograniczanie opartych na przemocy praktyk rodzicielskich i tworzenie pozytywnych relacji rodzic–dziecko;
5. Poprawa bezpieczeństwa ekonomicznego rodzin, ograniczenie zjawiska przemocy domowej, w tym przemocy wobec dzieci;
6. Poprawa dostępu do wysokiej jakości usług zdrowotnych, opieki społecznej i wymiaru sprawiedliwości dla wszystkich potrzebujących ich dzieci, w tym poprawa trybu i skuteczności zgłaszania przypadków przemocy;
7. Zwiększenie dostępu dzieci do bardziej skutecznej edukacji opartej na równości płci, oferującej rozwój umiejętności społeczno-emocjonalnych,

a także zapewnienie bezpieczeństwa i możliwości rozwojowych w środowiskach szkolnych (WHO, 2016).

W niniejszym opracowaniu powyższe cele i strategie posłużyły jako podstawa do analizy istniejącego systemu ochrony dzieci w Polsce.

2 Kontekst – Populacja dzieci w Polsce

Udział dzieci w ogólnej populacji Polski maleje od lat 90. XX wieku (GUS, 2015). Pod koniec 2017 r. w Polsce mieszkało 6,9 mln dzieci (w wieku 0–17 lat), co stanowiło ok. 18% ogółu ludności W miastach udział dzieci w populacji to niespełna 17%, natomiast na wsi wynosi blisko 20% (GUS, 2018a).

Wg danych GUS w 2018 r. w Polsce zarejestrowanych zostało 388 tys. urodzeń żywych. Współczynnik dzietności wyniósł 1,43. Średni wiek matki w chwili urodzenia dziecka wyniósł 29,4 lat. Od lat maleje liczba urodzeń dzieci przez małoletnie matki. W 2018 r. matkami zostało 2114 dziewcząt poniżej 18. roku życia, w tym 198 dziewcząt, które nie ukończyły 16. roku życia (GUS, 2018b).

Dzieci i młodzież do 24. roku życia, pozostające na utrzymaniu rodziny, najczęściej (76,8%) są wychowywane w rodzinach, w których rodzice zawarli małżeństwo, 18,3% wychowywane jest samodzielnie przez matki, 2,7% wychowuje się w związkach partnerskich, a 2,1% wychowują ojcowie (GUS, 2012). Jednak od lat rośnie odsetek dzieci, które urodziły się w związkach pozamałżeńskich – w 2018 r. wyniósł on 27%.

Współczynnik umieralności dzieci w Polsce systematycznie spada. W 2018 roku współczynnik umieralności niemowląt wyniósł 43,8 na 1000 urodzeń żywych, przy czym utrzymują się znaczące różnice między obszarami wiejskimi a miastami (odpowiednio 4,2 i 3,6). Najniższa jest umieralność dzieci w wieku 5–9 lat (8,9 na 100 tys. osób), najwyższa wśród dzieci do 4 lat (90 na 100 tys. osób). W 2017 r. najczęstszą przyczyną zgonów niemowląt i dzieci poniżej 4. roku życia były wybrane stany rozpoczynające się w okresie okołoporodowym (46%) i wady rozwojowe wrodzone, zniekształcenia i aberracje chromosomowe (36%). Wśród dzieci i młodzieży w wieku 5–19 lat ponad połowa przypadków zgonów następuje w wyniku urazów i zatruć (53%), a w grupie wiekowej 15–19 lat blisko co piąty zgon następuje w wyniku zamachu samobójczego (19,8%). Wg danych GUS ofiarą zabójstwa w 2017 r. padło 16 dzieci i młodzieży do 19. roku życia (GUS, 2018b).

Istotną informacją dotyczącą sytuacji dzieci w Polsce jest skala deprywacji ekonomicznej. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego w 2018 r. w Polsce na granicy ubóstwa skrajnego żyło 6% dzieci. Do 2017 r. odsetek dzieci doznających skrajnego ubóstwa stopniowo malał, osiągając w 2017 r. 5%, jednak w 2018 r. zanotowano nieznaczny wzrost. Najbardziej (o ok. 2 p. proc.) wzrosła stopa ubóstwa w przypadku gospodarstw wielodzietnych (z co najmniej 3 dzieci) oraz z 1 dzieckiem. Częściej ubóstwa skrajnego doznają dzieci mieszkające na wsi (9% w porównaniu do miast, gdzie w zależności od wielkości ośrodka miejskiego skala ubóstwa skrajnego wśród dzieci kształtuje się na poziomie od 1 do 5 %) (GUS, 2019a). Sytuacja jest o tyle niepokojąca, że od kwietnia 2016 r. wdrażany jest rządowy program, popularnie zwany „500 +", który zapewnia wsparcie finansowe rodzinom wychowującym dzieci – na drugie i kolejne dzieci oraz na pierwsze dziecko, gdy rodzina znajduje się w trudnej sytuacji finansowej[1].

Od 2011 r., czyli od momentu wprowadzenia Ustawy o opiece nad dziećmi do lat 3 (Dz.U.2019.409), blisko 3,5-krotnie wzrosła liczba miejsc opieki nad dziećmi do lat 3. Pomimo tego trendu, nadal tylko co dziesiąte dziecko do lat 3 ma możliwość skorzystania z opieki instytucjonalnej.

Na koniec 2017 r. instytucje opieki – żłobki, kluby dziecięce oraz dzienni opiekunowie – funkcjonowały w 805 gminach, czyli w 32% wszystkich gmin w Polsce, w tym 17% gmin wiejskich (Rada Ministrów, 2018). Wychowaniem przedszkolnym objętych jest 80,1% dzieci w wieku 3–6 lat, w tym 91,7% pięciolatków, 82,5% czterolatków oraz 74,8% trzylatków, przy czym utrzymują się znaczące różnice między obszarami miejskimi i wiejskimi. W grupie wiekowej 3–6 lat na obszarach miejskich ponad 99,9% dzieci było objętych wychowaniem przedszkolnym, podczas gdy na wsi odsetek ten wyniósł jedynie 67,9. We wszystkich typach szkół w roku szkolnym 2017/2018 (podstawowych, gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych) kształciło się 4,3 mln dzieci i młodzieży w wieku 6–18 lat (GUS, 2018a)[2].

[1] 1 lipca 2019 wprowadzono zmiany w rządowym programie „Rodzina 500 +". Świadczenie wychowawcze przysługuje na każde dziecko do 18. roku życia, bez kryterium dochodowego.
[2] Rok szkolny 2017/18 był początkiem obowiązywania reformy edukacji wprowadzonej Ustawą z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe wraz z ustawą z dnia 14 XII 2016 r. – Przepisy wprowadzające ustawę Prawo oświatowe.

3 Skala zjawiska krzywdzenia dzieci w Polsce

Wiedzę na temat skali problemu przemocy wobec dzieci w Polsce można czerpać z dwóch podstawowych źródeł: statystyk urzędowych oraz badań społecznych.

Różnego rodzaju statystyki nt. krzywdzenia dzieci są zbierane przez policję, sądy, a także np. Zespoły Interdyscyplinarne ds. Przemocy w Rodzinie, czy jednostki ochrony zdrowia. Warto zaznaczyć, że statystyki policyjne i sądowe przedstawiają jedynie wycinek rzeczywistości – zawierają zazwyczaj informacje o popełnionych przestępstwach, tak więc nie uwzględniają niektórych form krzywdzenia, które nie są spenalizowane. Dodatkowo są to jedynie przypadki, które zostały zgłoszone organom ścigania. Jest to istotny czynnik zwłaszcza w przypadku krzywdzenia dzieci ze strony rodziców lub opiekunów, w szczególności dzieci poniżej 3. roku życia – dzieci mają bowiem ograniczoną możliwość zgłaszania takich sytuacji, a w przypadku dzieci najmłodszych często nie mają one regularnego kontaktu z żadną instytucją.

Badania społeczne pokazują dużo szerzej definiowane krzywdzenie, obejmując zachowania, które nie zostały ujęte w kodeksach. Ukazują także większą skalę krzywdzenia – mogą w nich pojawić się nie tylko doświadczenia niezgłoszone organom ścigania, lecz także te, o których dziecko jeszcze nikomu nie powiedziało.

3.1 Statystyki urzędowe – systemy gromadzenia informacji

W Polsce nie ma jednego systemu zbierania i przekazywania informacji dotyczących krzywdzenia dzieci. Dane urzędowe gromadzone są przez różne instytucje, często w podziale na różne kategorie wiekowe, bez danych szczegółowych, jak płeć czy miejsce zamieszkania.

Na problem niejednolitości prowadzenia statystyk, obrazujących zjawisko krzywdzenia dzieci, wielokrotnie wskazywał Rzecznik Praw Dziecka, który podkreślał również, że prowadzone statystyki nie specyfikują osoby dziecka i jego płci.

Jednym ze źródeł danych na temat przemocy w rodzinie, w tym przemocy wobec dzieci, jest procedura „Niebieskie Karty”. Procedura ta może być

realizowana przez przedstawicieli policji, pomocy społecznej, oświaty, ochrony zdrowia oraz gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych.

W 2018 roku sporządzonych zostało 93 311 „Niebieskich Kart", z czego 78% założyli przedstawiciele policji, 12% pracownicy ośrodków pomocy społecznej, 5% pracownicy placówek oświatowych, 4% przedstawiciele gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, a jedynie 0,6% przedstawiciele ochrony zdrowia. Pomocą objęto 51 157 dzieci, w tym 1650 niepełnosprawnych (w porównaniu odpowiednio z 47 883 i 1347 dzieci rok wcześniej). W 2018 r. na podstawie art. 12a Ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie odebrano 1130 dzieci (MRPiPS, 2019).

Bardziej szczegółowe dane (m.in. forma przemocy, liczba i płeć osób dotkniętych przemocą domową, w tym liczba osób małoletnich, liczba dzieci przewiezionych w związku z przemocą w rodzinie do placówek opiekuńczych lub rodzin zastępczych, forma przemocy) są dostępne jedynie w przypadku kart zakładanych przez policję, co znacząco ogranicza reprezentatywność tych danych. Szczególnie ważna byłaby możliwość zapoznania się z danymi z „Niebieskich Kart" założonych przez przedstawicieli oświaty, ponieważ na pewno we wszystkich tych przypadkach pokrzywdzonym było dziecko.

Według danych Komendy Głównej Policji, liczba małoletnich ofiar przemocy domowej w zakładanych przez policję „Niebieskich Kartach" systematycznie spada – z 56,5 tys. w 2006 r. do 12,4 tys. w 2018 r. (6143 – dziewczyny i 7261 – chłopcy). Zmienia się także proporcja ofiar małoletnich w stosunku do ogółu ofiar przemocy domowej – z 36% w 2006 r. do 14% w 2018 r. (KGP, 2019).

Poza danymi z procedury „Niebieskich Kart", policja zbiera statystyki dotyczące poszczególnych przestępstw, w tym m.in. znęcania się. Niestety w statystykach tych nie ma rozróżnienia na małoletnich i dorosłych pokrzywdzonych. Takie rozróżnienie występuje w statystykach Ministerstwa Sprawiedliwości, prowadzonych w ramach Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, dzięki czemu są dostępne dane dotyczące liczby małoletnich pokrzywdzonych przestępstwem z art. 207 § 1 k.k. (fizyczne lub psychiczne znęcanie się nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny). Rocznie jest od 3 do ponad 4 tys. małoletnich pokrzywdzonych tym przestępstwem. Zdecydowana większość to przypadki kwalifikowane jako przemoc w rodzinie, czyli znęcanie się nad dzieckiem przez członków rodziny. W roku 2018 pokrzywdzonych

przestępstwem z art. 207 par 1 k.k. (kwalifikowanym jako przemoc w rodzinie) zostało 4909 dzieci (w porównaniu z 3476 w roku 2017), w tym 2399 (49%) dziewczynek oraz 2510 (51%) chłopców (MRPiPS, 2019). W 2018 r. Komenda Główna Policji odnotowała 41 przypadków zabójstw osób małoletnich, a w I połowie 2019 r. odnotowano 18 takich przypadków (KGP, 2019b).

W 2017 roku stwierdzono również 1158 przestępstw z art. 200 k.k. (obcowanie płciowe z małoletnim poniżej 15. roku życia). Wśród 611 podejrzanych zdecydowaną większość (97%) stanowili mężczyźni (KGP, 2017).

Według danych Ministerstwa Sprawiedliwości w 2017 roku żadna osoba nie została prawomocnie skazana z art. 149 k.k.: zabójstwo dziecka dokonane przez jego matkę w okresie porodu pod wpływem jego przebiegu (ISWS, 2018).

Ministerstwo Sprawiedliwości prowadzi także ewidencję spraw rodzinnych i nieletnich w sądach powszechnych. W 2018 r. sądy rejonowe wydały 21,7 tys. orzeczeń o pozbawienie, zawieszenie lub ograniczenie władzy rodzicielskiej (ISWS, 2019).

W ramach Ogólnopolskiego Badania Chorobowości Szpitalnej Ogólnej, Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego – Państwowy Zakład Higieny gromadzi dane dotyczące osób hospitalizowanych. Do bazy danych trafiają m.in. informacje o zdiagnozowaniu Zespołu Dziecka Maltretowanego (ZDzM, kod ICD: 10 T74). W Polsce raportowanych jest kilkadziesiąt kodów rocznie – w 2017 r. 64 diagnozy, 33 – dziewczynki i 31 – chłopcy. Ponad połowa przypadków dotyczy dzieci poniżej 4. roku życia (58%) (NIZP-PZH, 2019). Liczba raportowanych kodów rośnie w ostatnich latach (w 2015 r. były to 23 przypadki, w 2016 – 47). Jednak dane te nie odzwierciedlają skali problemu, ponieważ kod dotyczący przyczyny – w tym przypadku kod ZDzM, jest dodatkowym i nieobowiązkowym kodem do tego podstawowego – kodu oznaczającego istotę urazu (np. złamanie).

Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego zbiera również dane dotyczące liczby dzieci, które trafiły do szpitala z powodu urazów głowy, w tym z urazem mózgu. W 2017 r. było to 4063 dzieci poniżej 1. roku życia (NIZP-PZH, 2019). Natomiast Centrum Systemów Informacyjnych Ochrony Zdrowia (CSIOZ) zbiera dane dotyczące m.in. profilaktycznych badań lekarskich dzieci, a także liczby udzielonych porad w związku z diagnozowaniem zjawiska przemocy w szkolnych gabinetach profilaktyki i pomocy przedlekarskiej. W roku szkolnym 2017/2018 udzielono łącznie 22 480 porad w związku ze zdiagnozowaniem zjawiska przemocy (w tym także przemocy rówieśniczej). Blisko trzy czwarte przypadków (71%) dotyczyło uczniów szkół podstawowych (CSIOZ, 2019).

Jednostki sektora pomocy społecznej gromadzą dane, dotyczące pomocy socjalnej, finansowej i niefinansowej. Z danych udostępnianych przez Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej wynika, że w 2018 r. pomocą asystenta rodziny z tytułu trudności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych objęto 45 483 rodzin, w tym 6464 rodzin (tj. 14,2%) zobowiązanych zostało przez sąd do współpracy z asystentem (MRPiPS, 2019).

Dane dotyczące populacji dzieci i ich sytuacji zdrowotnej gromadzone są przez Główny Urząd Statystyczny. Dane dotyczące edukacji przedszkolnej i szkolnej gromadzone są przez Ministerstwo Edukacji, natomiast dane dotyczące opieki nad dziećmi do lat 3 – przez Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej.

Dane udostępniane przez publiczne jednostki administracji nie mogą być często ze sobą porównywane, gdyż zbierane są wg innej metodologii, w innym podziale wiekowym. Brak też dostępu do szczegółowych informacji, np. kategorii wiekowych dzieci, ich płci, miejsca zamieszkania, czy liczby dzieci w rodzinach objętych pomocą przez jednostki sektora pomocy społecznej. Problemem jest też fakt, że dane dotyczące różnych sfer zagrożeń są rozproszone w różnych instytucjach i sprawozdaniach.

Coroczne sprawozdanie z wykonania Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, publikowane przez Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, jest próbą zebrania części informacji na temat zjawiska krzywdzenia dzieci w jednym miejscu. Dane w nim zawarte nie spełniają jednak wszystkich zalecanych wymogów [m.in. przez Komitet Ochrony Praw Dziecka w uwagach do raportu na temat wdrażania Konwencji o prawach dziecka w Polsce (UN, 2002)] i dotyczą szerszego problemu, jakim jest przemoc w rodzinie, nie tylko krzywdzenie dzieci. Ponadto nie zawierają m.in. informacji dotyczących wieku i płci dzieci – ofiar krzywdzenia, miejsca zamieszkania, narodowości. W 2015 r. UNICEF Polska zebrał podstawowe dane nt. sytuacji dzieci w Polsce i opublikował je na portalu www.dzieciwpolsce.pl. Niestety portal nie jest na bieżąco uaktualniany. Inną próbą cyklicznej analizy danych nt. zagrożeń dzieciństwa jest raport *Dzieci się liczą*, wydany przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę w 2011 i 2017 roku.

3.2 Badania społeczne

Wiedzę na temat skali problemu krzywdzenia dzieci można czerpać również z badań społecznych, przeprowadzanych zarówno wśród dzieci – dotyczących własnych doświadczeń, jak i dorosłych – dotyczących własnych doświadczeń z dzieciństwa (retrospektywne) lub doświadczeń rodziców stosowania przemocy wobec swoich dzieci. Badania takie jednak rzadko prowadzone są cyklicznie, dlatego warto zaznaczyć, że należy z ostrożnością podchodzić do porównywania wyników badań realizowanych wg różnych metodologii i na różnych próbach.

Szczegółowe dane na temat doświadczania przez dzieci i młodzież przemocy dostarcza *Ogólnopolska diagnoza skali i uwarunkowań problemu krzywdzenia dzieci* przeprowadzona w 2018 r. przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę, w ramach projektu finansowanego ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości. Wyniki badania wskazują, że siedmioro na dziesięcioro nastolatków (72%) w wieku 11–17 lat doświadczyło w swoim życiu przynajmniej jednej z siedmiu badanych kategorii krzywdzenia. Co trzecia badana osoba (32%) doświadczyła co najmniej jednej formy przestępstw konwencjonalnych (wandalizmu, rozboju lub napaści). Przemocy ze strony bliskich dorosłych doświadczyło 41% młodych ludzi. Co trzeci badany (33%) doznał ze strony bliskich dorosłych przemocy fizycznej, a co piąty (20%) – przemocy psychicznej. Sprawcami obu tych form przemocy najczęściej byli rodzice. Świadkami przemocy domowej (między rodzicami lub osoby dorosłej wobec innego dziecka) było 13% badanych uczniów. Ponad połowa respondentów (57%) padła ofiarą przynajmniej jednej formy przemocy rówieśniczej. Co piąty nastolatek w wieku 13–17 lat (20%) miał obciążające doświadczenie seksualne, obejmujące przemoc seksualną, werbowanie do celów seksualnych w internecie lub ekshibicjonizm. Siedem procent badanych w wieku 13–17 lat doświadczyło wykorzystania seksualnego. Dzieci, które doświadczyły przemocy rówieśniczej oraz te, które doznały przemocy ze strony bliskich dorosłych, trzykrotnie częściej okaleczały się. Natomiast te, które były zaniedbywane fizycznie lub miały obciążające doświadczenia seksualne, podejmowały takie zachowania dwukrotnie częściej. Dzieci, które doznały przemocy rówieśniczej, ponad siedmiokrotnie częściej podejmowały próby samobójcze. Te, które doświadczyły wykorzystania seksualnego lub bycia świadkiem przemocy domowej podejmowały takie próby trzy razy częściej (Włodarczyk, Makaruk, Michalski, Sajkowska, 2018). Wyniki badania z 2018 były zasadniczo spójne z wynikami uzyskanymi w badaniu prowadzonym w oparciu o zbliżoną metodologię w 2012 r. (Włodarczyk, Makaruk, 2013).

Wg badań przeprowadzonych przez Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (wtedy Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej) w 2014 r. na próbie dorosłych Polaków, niemal połowa (47%) badanych zadeklarowała wiedzę o przypadkach przemocy w rodzinie wobec dzieci, w tym co czwarta osoba (25%) wiedziała o przemocy fizycznej. W tym samym badaniu ponad 13% dorosłych stwierdziło, że doświadczyło przemocy fizycznej w dzieciństwie, a 3,4% przyznało, że stosowało przemoc fizyczną wobec własnych dzieci (Miedzik, Godlewska-Szurkowa, 2014).

MRPiPS w 2014 r. przeprowadziło również badanie wśród uczniów w wieku 11–17 lat, w którym 46% badanych stwierdziło, że prawie wszyscy lub więcej niż połowa ich rówieśników doświadcza przynajmniej jednego badanego przejawu przemocy fizycznej i jest to najczęściej ich zdaniem doświadczana forma przemocy, w odróżnieniu od zaniedbywania (32% dzieci stwierdza, że prawie wszyscy lub więcej niż połowa ich rówieśników tego doświadcza), przemocy psychicznej (23%), czy przemocy seksualnej (23%). Natomiast 32% badanych zna co najmniej jednego rówieśnika ze swojego otoczenia, który doświadcza którejś z form przemocy (Miedzik, 2014).

Sprawcami zarówno przemocy fizycznej, jak i psychicznej wobec dzieci, są najczęściej rodzice, częściej ojcowie niż matki. To, na jaką formę przemocy ze strony rodziców dziecko jest bardziej narażone, zależy od jego płci. Przemocy psychicznej częściej doświadczają dziewczęta, natomiast na przemoc fizyczną bardziej narażeni są chłopcy. Chłopcy częściej są ofiarami krzywdzenia emocjonalnego ze strony ojców, zaś dziewczynki – ze strony matek. Nie ustalono takich zależności w przypadku przemocy fizycznej (Miedzik, Godlewska-Szurkowa, 2014, Wójcik, 2013, Szredzińska, Włodarczyk, 2019).

Najczęstszą formą przemocy fizycznej wobec dzieci są kary fizyczne (UNICEF, 2014). Klaps jest, poza podniesieniem głosu, najczęściej stosowaną przez polskich rodziców formą reakcji na niepożądane zachowanie. W ostatnich latach w Polsce spada przyzwolenie na stosowanie kar fizycznych, szczególnie na dawanie lania „za karę", natomiast nadal co drugi Polak aprobuje dawanie dzieciom klapsów za karę (Jarosz, 2017, Włodarczyk, 2017). Większość rodziców (55%) przynajmniej raz dała dziecku klapsa, a co czwarty (25%) robi to od czasu do czasu (Jarosz, 2017). Dużo mniejszy odsetek rodziców przyznaje się do bicia ręką (24%) czy pasem (11%). Zdecydowanie najrzadziej polscy rodzice uderzają dzieci w twarz (Makaruk, 2013, Włodarczyk, 2017).

Wszystkie formy kar fizycznych stosowane są w Polsce rzadziej niż jeszcze kilka lat temu (Makaruk, 2013, Włodarczyk, 2017). Na pewno ma na to wpływ penalizacja kar fizycznych, choć tylko 61% rodziców, wie, że wprowadzono prawny zakaz stosowania wszelkich kar fizycznych (Włodarczyk, 2017). Na zmianę postaw i zachowań wpływa też edukacja rodziców na temat konsekwencji stosowania kar cielesnych i propagowanie innych sposobów wychowywania dzieci. Szczególnie dużą zmianę widać w przypadku bicia za karę. Na przestrzeni kilkunastu lat odsetek rodziców, którzy dawali dziecku „lanie" co najmniej raz w miesiącu poprzedzającym badanie, spadł z 10% w 1998 r. do 2% w 2012 r. Zaś odsetek rodziców, którzy nigdy nie dali dziecku „lania" wzrósł z 43% do 74% (CBOS, 2012).

W 2016 r. po raz pierwszy w Polsce zostało zrealizowane badanie *Adverse Childhood Experiences* (negatywne doświadczenia w dzieciństwie) na próbie studentów (N = 1722). Badanie przeprowadziła Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę na zlecenie WHO i Ministerstwa Zdrowia. Celem badania była diagnoza skali przemocy doświadczanej w dzieciństwie oraz możliwych konsekwencji tych doświadczeń w postaci ryzykownych zachowań zdrowotnych. Z badań wynika, że 41% respondentów w okresie do 18. roku życia było karanych fizycznie poprzez wymierzanie klapsów. Istotnie częściej byli to chłopcy (46%) niż dziewczynki (38%). 42% badanych doświadczyło przemocy emocjonalnej, 17% innej niż klapsy przemocy fizycznej, a 5% studentów przyznało, że będąc dzieckiem padło ofiarą wykorzystywania seksualnego przez osobę dorosłą lub co najmniej 5 lat od siebie starszą. Respondenci dwukrotnie częściej byli zaniedbywani emocjonalnie (25%) niż fizycznie (12%). Badania wskazały na istotną zależność między doświadczaniem w dzieciństwie przemocy i występowaniem innych dysfunkcji w rodzinie a podejmowaniem ryzykownych zachowań zdrowotnych. Osoby z 4 lub więcej negatywnymi doświadczeniami w dzieciństwie 17 razy częściej podejmują próby samobójcze i 12 razy częściej samookaleczają się.

Tabela 1. Odsetek osób doświadczających przemocy oraz innych dysfunkcji w rodzinie w podziale na płeć

ACE – negatywne doświadczenia w dzieciństwie	Kobiety (N = 979)	Mężczyźni (N = 743)	Ogółem (N = 1722)
Kary fizyczne	37,53%	46,21%	41,26%
Przemoc fizyczna	16,51%	18,10%	17,19%
Przemoc emocjonalna	41,86%	42,59%	42,18%
Zaniedbanie fizyczne	10,33%	13,48%	11,69%
Zaniedbanie emocjonalne	27,23%	22,24%	25,07%
Bycie świadkiem przemocy domowej	9,72%	5,68%	7,98%
Wykorzystywanie seksualne ze strony dorosłych	6,56%	2,47%	4,79%
Dysfunkcje w rodzinie			
Rodzice rozwiedzeni lub w separacji	17,67%	12,87%	15,61%
Przebywanie w rodzinie zastępczej lub placówce opiekuńczo-wychowawczej	0,82%	0,68%	0,76%
Przestępczość w rodzinie	4,49%	4,46%	4,48%
Uzależnienia w rodzinie	25,54%	19,78%	23,05%
Choroby psychiczne w rodzinie	22,78%	15,14%	19,49%

Szczegółowa analiza danych z tego badania oraz wnioski opublikowano w raporcie z badania (Makaruk i in., 2018).

Powyższe badania potwierdzają dużo większą skalę problemu krzywdzenia dzieci niż ta wynikająca z danych urzędowych – przedstawiona wcześniej liczba małoletnich ofiar krzywdzenia z danych z procedury „Niebieskich Kart” nie stanowi nawet 1% populacji dzieci w Polsce. Wynika z tego, że reakcja i pomoc ze strony instytucji państwowych, które przedstawione są poniżej, dotyczą jedynie małej części dzieci, które doświadczyły krzywdzenia.

4 Dokumenty programowe i ramy prawne w zakresie ochrony dzieci przed krzywdzeniem w Polsce

4.1 Dokumenty programowe

Polska nie posiada jednolitego, zintegrowanego planu działań na rzecz dzieci na poziomie ogólnokrajowego programu.

Na powyższy problem zwracał uwagę Rzecznik Praw Dziecka, apelując do rządu polskiego o stworzenie i wdrożenie Narodowej Strategii na Rzecz Walki z Przemocą Wobec Dzieci. Zdaniem Rzecznika Narodowa Strategia powinna obejmować kompleksowe podejście nakierowane na zapobieganie, udzielanie pomocy i ochronę dzieci przed wszystkimi formami przemocy: fizycznej, psychicznej, ekonomicznej, seksualnej, rówieśniczej i instytucjonalnej. Kierując wystąpienie generalne Rzecznik wskazał, że o opracowanie Narodowych Strategii na Rzecz Walki z Przemocą Wobec Dzieci apeluje ONZ oraz Rzecznicy Praw Dziecka zrzeszeni w europejskiej sieci ENOC (RPD, 2016, RPD, 2017, RPD, 2018).

Jedną z prób wprowadzenia takiego programu był Narodowy Plan Działań na Rzecz Dzieci „Polska dla Dzieci", realizowany w latach 2004–2012. Było to wykonanie zobowiązania Rzeczypospolitej Polskiej, wynikającego z postanowień zawartych w Deklaracji i Planie Działania, zamieszczonych w dokumencie *Świat przyjazny dzieciom*, który został przyjęty podczas 27. Sesji Specjalnej Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych, poświęconej sprawom dzieci. NPDnRD dotyczył poprawy sytuacji dzieci w 4 głównych obszarach: promowanie zdrowego trybu życia, zapewnienie edukacji na odpowiednim poziomie, ochrona przed molestowaniem, wykorzystywaniem i przemocą oraz walka z HIV/AIDS. Po 2012 r. nie wznowiono programu w tej postaci. Zadania związane z ochroną dzieci rozproszone są w kilku dokumentach.

Jednym z nich jest **Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014–2020** (M.P.2014.445). Głównym celem KPPPwR jest zwiększenie skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz zmniejszenie skali tego zjawiska w Polsce, poprzez:

- zintensyfikowanie działań profilaktycznych w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie,

- zwiększenie dostępności i skuteczności ochrony oraz wsparcia osób dotkniętych przemocą w rodzinie,
- zwiększenie skuteczności oddziaływań wobec osób stosujących przemoc w rodzinie,
- zwiększenie poziomu kompetencji przedstawicieli instytucji i podmiotów realizujących zadania z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w celu podniesienia jakości i dostępności świadczonych usług (Uchwała nr 76 Rady Ministrów, 2014).

Kolejnym dokumentem, w którym znajdują się zapisy dotyczące zwiększenia bezpieczeństwa dzieci i młodzieży, jest **Program ograniczania przestępczości i aspołecznych zachowań „Razem bezpieczniej" im. Władysława Stasiaka na lata 2018–2020 (**M.P.2018.167), będący kontynuacją działań podejmowanych od 2007 r. Wśród celów szczegółowych programu wymienia się:

- przeciwdziałanie zjawiskom patologii oraz ochronę dzieci i młodzieży,
- edukację dla bezpieczeństwa

Zadania w zakresie ochrony dzieci wynikają również z **Narodowego Programu Zdrowia na latach 2016–2020 (**Dz.U.2016.1492), którego cele operacyjne dotyczą m.in. profilaktyki i rozwiązywania problemów związanych z używaniem substancji psychoaktywnych, uzależnieniami behawioralnymi i innymi zachowaniami ryzykownymi oraz profilaktyki problemów zdrowia psychicznego i poprawy dobrostanu psychicznego społeczeństwa. W ramach tych celów NPZ zakłada prowadzenie działań z zakresu profilaktyki uniwersalnej, skierowanych do dzieci oraz rodziców, podnoszących ich kompetencje wychowawcze, a także podniesienie kompetencji służb.

Zapisy dotyczące ochrony dzieci zawiera również **Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020. Nowy wymiar aktywnej integracji** (M.P.2014.787). Pierwszy priorytet Programu dotyczy przeciwdziałania deprywacji i wykluczeniu dzieci i młodzieży, w tym w szczególności dzieci wychowujących się w rodzinach wielodzietnych, niepełnych, pieczy zastępczej czy urodzonych przez nastoletnie matki. Działania podejmowane w tym zakresie mają dotyczyć m.in: rozwoju usług edukacyjnych i opiekuńczych dla dzieci, wsparcia działań z zakresu profilaktyki wykluczenia społecznego prowadzonych na rzecz rodziny, wsparcia rodzin w kryzysie lub zagrożonych kryzysem, poszerzenia zakresu wsparcia w systemie świadczeń finansowych dla rodzin.

W kontekście ochrony dzieci warto wspomnieć również o **Strategii na rzecz Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020** (M.P.2013.640). Jej głównym celem jest rozwijanie kapitału ludzkiego poprzez wydobywanie potencjałów osób w taki sposób, by mogły w pełni uczestniczyć w życiu społecznym, politycznym i ekonomicznym. Realizacja celów SRKL odbywać się ma poprzez działania podejmowane na różnych etapach życia: od wczesnego dzieciństwa, poprzez edukację szkolną, edukację na poziomie wyższym, okres aktywności zawodowej i rodzicielstwa, do starości. W odniesieniu do poprawy bezpieczeństwa dzieci i wsparcia rodzin istotne są następujące zapisane w SRKL działania:

- rozwój wysokiej jakości instytucjonalnej i pozarodzinnej opieki nad dziećmi w wieku od 0 do 3 lat;
- poprawa dostępności i jakości edukacji przedszkolnej, w szczególności na terenach wiejskich;
- przeciwdziałanie marginalizacji i degradacji społecznej rodziny oraz stworzenie odpowiedniego do potrzeb systemu pieczy zastępczej;
- stworzenie systemu pozafinansowego wsparcia dla rodzin z dziećmi niepełnosprawnymi – dostęp do usług, wyrównywanie dysfunkcji;
- podnoszenie ogólnego poziomu opieki nad matką i dzieckiem, w tym efektywne wdrożenie standardu opieki okołoporodowej;
- wzmocnienie funkcji socjalnej i wczesnointerwencyjnej szkoły poprzez zwiększenie wsparcia nakierowanego na wyrównanie deficytów w dostępie do usług publicznych, które może oferować szkoła oraz powrót do jej funkcji prewencyjnej;
- promocja zdrowego stylu życia (rozwój postaw prozdrowotnych oraz prośrodowiskowych wśród dzieci i młodzieży, a także zmniejszających ryzyko wypadków i urazów)

Kolejnym dokumentem programowym, który może być postrzegany jako element systemu ochrony dzieci jest **Program Pomocy Osobom Pokrzywdzonym na lata 2019–2021**, działający na podstawie Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 2017 r. w sprawie Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej – Funduszu Sprawiedliwości (Dz.U.2019.683).

Wśród celów PPOP wskazano m.in.:

- udzielanie pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem oraz osobom im najbliższym,
- udzielanie pomocy świadkom i osobom im najbliższym,

- wsparcie i rozwój instytucjonalnego systemu pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem i świadkom poprzez utworzenie Sieci Pomocy Osobom Pokrzywdzonym.

Należy jednak zaznaczyć, że rozporządzenie dotyczące Funduszu Sprawiedliwości nie wyszczególnia dziecka jako szczególnego podmiotu oddziaływań, z potrzebami różniącymi się od potrzeb dorosłych pokrzywdzonych przestępstwem.

4.2 Ramy prawne ochrony dzieci przed krzywdzeniem

W prawie międzynarodowym ochrona praw dziecka pojawiła się najpierw w odniesieniu do kwestii zatrudnienia, po II wojnie światowej przybrała natomiast kompleksowy charakter, obejmując: prawo do obywatelstwa, prawo do wychowywania się w rodzinie, prawo do nauki, prawo do ochrony zdrowia i poziomu życia, prawo do ochrony w postępowaniu prawnym, ochronę dziecka przed skutkami wojny. Ogólną gwarancję praw dziecka formułuje art. 24 MPPOiP (Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Dz.U.1977.38.167), a szerokie rozwinięcie znalazł on, w ratyfikowanej przez Polskę, Konwencji o prawach dziecka (KoPD, Dz.U.1991.120.526) z 1989 r. Karta praw podstawowych UE (Dz.U.2004.90.864/30, art. 24) nie tylko ustanawia obowiązek władz publicznych zapewnienia takiej opieki i ochrony, jaka jest konieczna dla dobra dzieci, ale przyznaje też dziecku pewne aktywne prawa o podmiotowym charakterze (Garlicki, Derlatka, 2016).

Polska ratyfikowała Konwencję o prawach dziecka w 1991 roku, nadając ochronie praw dziecka wysoki priorytet. O ważności ochrony praw dzieci w Polsce świadczy fakt, że w art. 70 i 72 Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U.1997.78.483) zapisane są podstawowe formy ochrony praw dziecka:

- ochrona dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją,
- prawo do opieki i pomocy władz publicznych dla dziecka pozbawionego opieki rodzicielskiej,
- obowiązek do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka przez organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko,
- prawo do nauki do 18. roku życia,
- powołanie Rzecznika Praw Dziecka.

W polskim porządku prawnym już wcześniej istniały zapisy lub całe regulacje uwzględniające konieczność ochrony małoletniego, np. Kodeks rodzinny i opiekuńczy,

Ustawa o pomocy społecznej. Jednak od momentu przyjęcia Konwencji polski ustawodawca świadomie kształtuje tworzone prawo w taki sposób, aby zapewnić pełniejszą ochronę i realizację praw małoletnich. Na przestrzeni lat, które upłynęły od ratyfikowania Konwencji, dziecko stało się podmiotem nie tylko w sensie prawnym, ale też w świadomości społecznej. Proces ten zrealizował się poprzez zmiany w porządku prawnym, kampanie społeczne, a także działalność instytucji i organizacji pozarządowych na rzecz ochrony dzieci.

4.2.1 Prawna definicja pojęcia dziecko

Dziecko to osoba do 18. roku życia. Definicję tę wymiar sprawiedliwości zaczerpnął z Konwencji o prawach dziecka. W polskim porządku prawnym dziecko poniżej 18. roku życia określane jest mianem „małoletni". Polski porządek prawny charakteryzuje się tym, że różnicuje prawa i ochronę dziecka w zależności od jego wieku.

Małoletni w określonym wieku może być ofiarą tylko określonych przestępstw. Kiedy małoletni jest ofiarą przestępstwa, czyn ten jest formą kwalifikowaną przestępstwa i jest zagrożony surowszą karą.

4.2.2 Krzywdzenie dziecka

W polskim porządku prawnym nie ma jednej definicji krzywdzenia dziecka. Organy wymiaru sprawiedliwości karnej posługują się rodzajami przestępstw jako wyznacznikiem krzywdzenia, zaś postępowanie rodzinne operuje pojęciem „dobro dziecka". Definicja WHO, przytoczona we wstępie do niniejszego raportu, na gruncie prawa polskiego realizuje się w formie ochrony prawnokarnej, poprzez skodyfikowanie przestępstw na szkodę dzieci oraz cywilnoprawnej – poprzez zarządzenia sądu rodzinnego i nieletnich w zakresie władzy rodzicielskiej.

4.2.3 Zagrożenie dobra dziecka

Pojęcie dobra dziecka obejmuje zaspokojenie jego potrzeb życiowych: wyżywienia, mieszkania, pomocy w nauce, a także jego stan i potrzeby emocjonalne, psychiczne (Stojanowska, 2014). Jeżeli władza rodzicielska jest wykonywana ze szkodą dla dobra dziecka, sąd rodzinny i nieletnich (dalej sąd opiekuńczy) dokonuje ingerencji we władzę rodziców i odpowiednio ją kształtuje. Sąd opiekuńczy może na podstawie art. 109 k.r.o. wydać każde zarządzenie, jakiego w danych okolicznościach wymaga dobro dziecka. Formami ingerencji we władze rodzicielską są ograniczenie, zawieszenie i pozbawienie władzy rodzicielskiej. Sąd Najwyższy w swoim orzecznictwie podkreśla, że naczelną

zasadą w postępowaniach dotyczących dzieci jest zasada ochrony dobra dziecka, oznaczająca, że „we wszystkich działaniach dotyczących dzieci, podejmowanych między innymi przez sądy, sprawą nadrzędną winno być najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka" (I CKN 1074/98, niepubl., I CKN 1106/99, III CZP 46/75, OSNCP, II CKN 1106/98, III CKN 321/97). Nienależyte wykonywanie władzy rodzicielskiej może obejmować także sytuacje, które nie zostały przez rodziców zawinione. Piśmiennictwo i orzecznictwo prawne posługuje się często pojęciem „zaniedbanie". Termin ten oznacza nierealizowanie potrzeb życiowych dziecka, ale też emocjonalnych, duchowych, psychicznych (Krzemiński, 2006, Ciepła, Ignaczewski, Skibińska-Adamowicz, 2012). Ograniczenie rodzicom władzy rodzicielskiej ma aspekt działania profilaktycznego sądu, nakazuje bowiem podjęcie ingerencji w sferę władzy rodzicielskiej już w razie zagrożenia dobra dziecka, by zapobiec ujemnym skutkom niewłaściwego lub nieudolnego jej sprawowania (Postanowienie Sądu Najwyższego, 2000, II CKN 1141/00).

4.2.4 Przestępstwa na szkodę dziecka

Kodeks karny (dalej k.k., Dz.U.2019.1950) chroni małoletnich poprzez określenie, które zachowania wobec nich są zabronione. Dziecko może być pokrzywdzone każdym przestępstwem określonym w k.k. Są jednak przestępstwa, które chronią dobra małoletniego w szczególny sposób:

- przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności: zgwałcenie, wykorzystanie bezradności lub upośledzenia, nadużycie zależności, wykorzystywanie seksualne małoletniego poniżej 15. roku życia, kazirodztwo, pornografia, zmuszanie do prostytucji, stręczycielstwo i sutenerstwo;
- przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej: pozbawienie wolności, handel ludźmi, groźba karalna, nękanie, zmuszanie do określonego zachowania, publikacja wizerunku nagiej osoby bez jej zgody, zabieg leczniczy bez zgody, naruszenie miru domowego;
- przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece: bigamia, znęcanie się, rozpijanie małoletniego, niealimentacja, porzucenie małoletniego do 15. roku życia, uprowadzenie małoletniego do 15. roku życia, organizowanie bezprawnej adopcji.

Obecny kształt tych przepisów ustalił się głównie w latach 2010–2015, co było wynikiem dostosowania polskiego prawa do przepisów międzynarodowych:

- Dyrektywy 2011/92/UE z 13.12.2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej (implementacja do 18 grudnia 2013 r.),
- Dyrektywy 2011/36/UE z 5.4.2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar (implementacja do 6 kwietnia 2013 r.),
- Konwencji Rady Europy o cyberprzestępczości sporządzonej w Budapeszcie dnia 23 listopada 2001 r.,
- Dyrektywy 2012/29/UE z 25.10.2012 r. ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującej decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW (implementacja do 16 listopada 2015 r.),
- Rekomendacji Komitetu Ministrów Rady Europy z 14 czerwca 2006 r. Rec(2006)8 w sprawie wsparcia dla ofiar przestępstw,
- Rezolucji z 22 lipca 2005 r. Rady Gospodarczej i Społecznej ONZ nr 20/2005 – Wytyczne dotyczące wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstw są dzieci.

W ramach tych działań polski ustawodawca wprowadził do porządku prawnego:
- definicję handlu ludźmi;
- zmiany w zakresie trybu ścigania przestępstw seksualnych (uchylenie trybu wnioskowego zgwałcenia) oraz zmiany w uregulowaniu czynności przesłuchania małoletniego;
- podniesienie granicy wieku ochrony dzieci przed przestępstwami związanymi z pornografią do 18. roku życia;
- zmiany dotyczące penalizacji prezentowania małoletnim treści pornograficznych oraz zakaz reklamy i promocji zachowań o charakterze pedofilskim, zakaz rozpowszechniania pornografii dziecięcej;
- przedłużenie okresu karalności w przypadku występków przeciwko życiu i zdrowiu, oraz przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności popełnionych na szkodę małoletniego, albo gdy treści pornograficzne obejmują udział małoletniego do ukończenia przez pokrzywdzonego 30. roku życia;
- wyłączenie zatarcia skazania – nie podlega zatarciu skazanie na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, jeżeli pokrzywdzonym był małoletni poniżej lat 15;

- wprowadzenie prawnego obowiązku zawiadamiania o podejrzeniu przestępstwa na szkodę dziecka.

Zmiany te stanowią elementy realizacji założeń polityki karnej, mającej na celu zwalczanie przestępczości o podłożu seksualnym, skierowanej przeciwko małoletnim poniżej 15. roku życia.

4.2.5 Zawiadomienie o krzywdzeniu dziecka

Ostatnią dużą zmianą w obszarze ochrony dzieci przed krzywdzeniem jest nowelizacja Kodeksu karnego, która weszła w życie 13 lipca 2017 r. (Dz.U.2017.773). Wprowadziła ona prawny obowiązek zawiadamiania o niektórych przestępstwach na szkodę dziecka: art. 156 k.k. (ciężki uszczerbek na zdrowiu), 197 § 3 i 4 k.k. (zgwałcenie zbiorowe, na szkodę małoletniego poniżej lat 15, kazirodcze; ze szczególnym okrucieństwem), art. 198 k.k. (wykorzystanie bezradności), art. 200 k.k. (wykorzystywanie seksualne małoletniego poniżej lat 15).

Nadal każdy jest uprawniony, aby zawiadomić policję lub prokuraturę o przestępstwie na szkodę dziecka ściganym z urzędu (patrz rozdział 4.2.4). Jest to obowiązek społeczny określony w art. 304 § 1 Kodeksu postępowania karnego, dalej k.p.k., Dz.U.2018.1987), jego niewypełnienie nie jest związane z sankcją karną, możliwa jest ewentualna odpowiedzialność społeczna związana z napiętnowaniem zachowania (Hofmański, Sadzik, Zgryzek, 2007) lub dyscyplinarna. Ustawodawca 13 lipca 2017 r. wprowadził obowiązek prawny zawiadomienia o przestępstwach seksualnych na szkodę dziecka. Za niezawiadomienie będzie groziła odpowiedzialność karna – pozbawienia wolności do lat trzech. Przepisy te mają na celu zwiększenie ochrony dzieci oraz zaaktywizowanie społeczeństwa do ujawniania przemocy wobec dzieci (Sejm, 2017). Nowelizacja wprowadziła także zaostrzenie kar za przestępstwa wobec dzieci: za spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu dziecka grozi kara nie mniej niż 3 lat pozbawienia wolności, a za znęcanie się nad dzieckiem ustawodawca podwyższył karę do lat 8. W przypadku bezprawnego pozbawienia wolności, porzucenia i uprowadzenia, gdy pokrzywdzonym jest osoba nieporadna ze względu na wiek lub stan zdrowia, wymiar kary został zwiększony do 12 lat więzienia.

Również w sytuacji zagrożenia dobra dziecka każdy ma społeczny obowiązek podjąć działania. Na podstawie art. 572 Kodeksu postępowania cywilnego (Dz.U.2019.1460) każdy, komu znane jest zdarzenie uzasadniające wszczęcie postępowania z urzędu, obowiązany jest zawiadomić o nim sąd opiekuńczy.

Obowiązek, o którym mowa powyżej, ciąży przede wszystkim na urzędach stanu cywilnego, sądach, prokuratorach, notariuszach, komornikach, organach samorządu i administracji rządowej, policji, placówkach oświatowych, opiekunach społecznych oraz organizacjach i zakładach zajmujących się opieką nad dziećmi lub osobami psychicznie chorymi – art. 572 § 2 k.p.c.

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U.2015.1390) w art. 12 nakłada na osoby, które w związku z wykonywaniem swoich obowiązków służbowych lub zawodowych powzięły podejrzenie o popełnieniu ściganego z urzędu przestępstwa z użyciem przemocy w rodzinie, obowiązek niezwłocznego zawiadomienia o tym policji lub prokuratora. Ponadto obowiązek denuncjacji nałożony został na osoby będące świadkami przemocy w rodzinie, które powinny zawiadomić o tym policję, prokuratora lub inny podmiot działający na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie

4.2.6 Kary

Ważnym elementem systemu prawnej ochrony dziecka są kary i środki karne. Sąd uznając oskarżonego za winnego przestępstwa na szkodę małoletniego: przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności oraz przeciwko życiu lub zdrowiu, skazuje go na karę pozbawienia wolności w zawieszeniu lub bez zawieszenia. Może nałożyć na sprawcę dodatkowo pewne obowiązki (środki karne), które realnie chronią nie tylko pokrzywdzone przestępstwem dziecko, ale całą populację.

Środki te zostały wprowadzone do Kodeksu karnego (Dz.U.2019.1950) w 2005 i 2010 r.:

- zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub z opieką nad nimi;
- zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu;
- nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym.

Powyższe zapisy prawne pokazują, że polski ustawodawca realizuje przede wszystkim profilaktykę trzeciorzędową skierowaną do konkretnego odbiorcy, natomiast profilaktyka pierwszorzędowa jest narzędziem dopiero wprowadzanym.

4.2.7 Osoby pracujące z dzieckiem

Dopełnieniem powyżej opisanej ochrony jest wpisanie do ustaw, określających wykonywanie danego zawodu, obowiązku przedstawienia przez kandydata zaświadczenia z Krajowego Rejestru Karnego, w celu sprawdzenia niekaralności kandydata do pracy w zawodzie związanym z opieką nad dziećmi. Takie wymogi dotyczą nauczycieli (Karta Nauczyciela, Dz.U.2018.967, art. 10 ust. 8a).

Ustawa o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3 (Dz.U.2019.409) określa, że dyrektor żłobka, osoba kierująca pracą klubu dziecięcego, opiekun, pielęgniarka, położna, dzienny opiekun, niania oraz wolontariusz w żłobku lub klubie dziecięcym nie mogą być skazani prawomocnym wyrokiem za przestępstwo umyślne. Kandydat do pracy zobowiązany jest dostarczyć takie oświadczenie oraz oświadczenie, że nie jest i nie był pozbawiony władzy rodzicielskiej oraz władza rodzicielska nie została mu zawieszona ani ograniczona.

W tym aspekcie – możliwości uzyskiwania informacji o wcześniejszych skazaniach kandydatów do pracy/wolontariatu, związanych z bezpośrednimi i regularnymi kontaktami z dziećmi – ochrona dziecka nie jest jednolita, a rozwiązania mamy fragmentaryczne, bowiem tylko w przypadku kilku zawodów istnieją takie zapisy.

W zakresie informacji o wcześniejszych skazaniach za przestępstwa seksualne, uregulowania prawne zmieniły się 1 października 2017 r., gdy weszła w życie Ustawa z dnia 13 maja 2016 r. o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym (Dz.U.2018.405). Zawiera ona środki ochrony małoletnich przed przemocą seksualną w postaci:

1. Utworzenia Rejestru Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym: publicznego oraz z ograniczonym dostępem.
2. Obowiązku pracodawców i innych organizatorów uzyskania informacji z Rejestru przed zatrudnieniem w zakresie działalności związanej z wychowaniem, edukacją, wypoczynkiem, leczeniem małoletnich lub z opieką nad nimi.
3. Określenia miejsc szczególnego zagrożenia przestępczością na tle seksualnym w postaci dostępnej publicznie policyjnej mapy zagrożeń przestępstwami na tle seksualnym.

O ile utworzenie Rejestru budziło wiele kontrowersji, zwłaszcza części dostępnej publicznie, nałożenie na pracodawcę konieczności sprawdzenia w Rejestrze karalności za przestępstwo seksualne wobec dziecka przed nawiązaniem z osobą stosunku pracy lub przed dopuszczeniem osoby do innej

działalności związanej z wychowaniem, edukacją, wypoczynkiem, leczeniem małoletnich lub z opieką nad nimi, uznano za kolejny, ważny element systemu ochrony dzieci przed krzywdzeniem.

4.2.8 Małoletni pokrzywdzony w postępowaniu karnym

Małoletni pokrzywdzony ma szereg praw i obowiązków w postępowaniu karnym, nie może jednak sam ich wykonywać, jego przedstawicielami ustawowymi są rodzice/opiekunowie prawni. Rodzic małoletniego nie może reprezentować go w postępowaniu karnym, w sytuacji kiedy oskarżonym jest drugi rodzic (Uchwała Sądu Najwyższego, 2014, I KZP 10/10). W takiej sytuacji dla małoletniego pokrzywdzonego wyznaczany jest przez sąd opiekuńczy kurator procesowy. Brak w polskim prawie sposobu wykonywania obowiązków przez kuratora oraz standardu kwalifikacji kandydata do pełnienia tej funkcji wpływał negatywnie na wykonywanie praw dziecka w procesie (Kolendowska-Matejczuk, 2015, Horna-Cieślak, 2016). 20 września 2019 r. ta sytuacja się zmieniła, gdy weszła w życie nowelizacja Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (Dz.U.2019.1146) regulująca zasady działania instytucji kuratora w postępowaniu karnym. Kuratorem małoletniego pokrzywdzonego w postępowaniu karnym może zostać jedynie adwokat lub radca prawny, który wykazuje szczególną znajomość spraw karnych, dotyczących dziecka lub ukończył szkolenie dotyczące zasad reprezentacji dziecka, praw lub potrzeb dziecka. Ma on obowiązek udzielania temu z rodziców dziecka, które nie uczestniczy w postępowaniu, informacji na temat przebiegu postępowania oraz uzyskiwania od rodzica informacji o dziecku, jego stanie zdrowia, sytuacji rodzinnej i środowisku, w zakresie niezbędnym do prawidłowej reprezentacji dziecka. Ponadto kurator ma prawo uzyskiwać informacje o sytuacji dziecka od organów, instytucji, stowarzyszeń i organizacji społecznych, do których należy dziecko lub które świadczą dziecku pomoc. W celu lepszego realizowania funkcji kuratora, ustawodawca nałożył obowiązek nawiązania kontaktu z dzieckiem i informowania go w sposób dostosowany do wieku o jego sytuacji prawnej i podejmowanych działaniach. Zapis realizuje prawo dziecka do podmiotowego traktowania w postępowaniu go dotyczącym, wdraża standard konstytucyjny (art. 72 ust. 3 Konstytucji RP) i prawnomiędzynarodowy (por. art. 12 Konwencji o prawach dziecka, trzecia zasada rekomendacji nr R/84/4 Komitetu Ministrów Rady Europy z dnia 28 lutego 1984 r. w sprawie odpowiedzialności rodzicielskiej) jakim jest wysłuchanie i w miarę możliwości uwzględnianie zdania dziecka przez organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko.

Formą ochrony małoletnich pokrzywdzonych, zaangażowanych w procedury prawne jest przesłuchanie w przyjaznych warunkach. Ustawodawca wprowadził do Kodeksu postępowania karnego szczególny ochronny tryb (ostatecznie ukształtował się on w 2015 r.) przesłuchania małoletnich pokrzywdzonych – art. 185 a k.p.k. oraz małoletnich świadków – art. 185 b k.p.k., a także określił warunki, jakim powinny odpowiadać pomieszczenia przeznaczone do przeprowadzania takich przesłuchań – art. 185 d k.p.k. Przesłuchanie musi być przeprowadzone w przyjaznym pokoju przesłuchań, jego warunki są określone w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 grudnia 2013 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a–185c Kodeksu postępowania karnego (Dz.U.2013.1642). Opisany przepis dotyczy dzieci pokrzywdzonych i świadków przestępstw w wieku poniżej 18 lat, jednakże jego stosowanie uzależnione jest od wieku dziecka, kategorii przestępstw oraz kondycji psychicznej dziecka. Nie zapewnia również jednokrotności przesłuchania, wprowadzając dwie sytuacje odstąpienia od niej, kiedy wyjdą na jaw istotne okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania, lub żąda tego oskarżony, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego. Rzecznik Praw Dziecka i organizacje pozarządowe zajmujące się pomocą pokrzywdzonym apelują o wyeliminowanie wyjątków i zastosowanie trybu przyjaznego przesłuchiwania wszystkich dzieci uczestniczących w procedurach karnych.

Dziecko może zostać pokrzywdzone przestępstwem przez innego małoletniego. Małoletni pomiędzy 13. a 17. rokiem życia odpowiada za czyny karalne przed sądem rodzinnym i nieletnich. Toczy się wtedy postępowanie, w którym pokrzywdzony jest świadkiem. Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U.2018.969) nakazuje, aby czynności dowodowe z udziałem osób małoletnich innych niż nieletni były przeprowadzone przy odpowiednim zastosowaniu przepisów Kodeksu postępowania karnego. Sankcjonuje w ten sposób ochronę pokrzywdzonych – szczególny tryb przesłuchania z art. 185 a, b i d k.p.k. – w postępowaniu w sprawach nieletnich (art. 20 § 2 Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich). Postępowanie karne to nie jedyne postępowanie, w które małoletni może być zaangażowany. Takim rodzajem postępowań są postępowania dyscyplinarne. Dziecko może zostać pokrzywdzone zachowaniem bezprawnym: nauczyciela, psychologa, adwokata, księdza. Do profesjonalistów, którzy zasady swojego zawodu mają skodyfikowane w ustawach, odnoszą się również zawarte tam na ogół zapisy dotyczące

postępowania dyscyplinarnego. Karta Nauczyciela wprowadziła specjalne traktowanie w postępowaniu wyjaśniającym i postępowaniu dyscyplinarnym świadka, który w chwili przesłuchania nie ukończył 18 lat. Wprowadzono tryb przesłuchania, wzorując się na rozwiązaniu z Kodeksu postępowania karnego (Karta Nauczyciela, Dz.U.2018.967, art. 85h art. 10 ust. 8a).

Po wprowadzeniu ww. zmian, poziom ochrony małoletnich pokrzywdzonych podczas czynności przesłuchania jest zdecydowanie wyższy niż jeszcze parę lat temu, jednak obwiązujące przepisy nie realizują w pełni zapisów Dyrektyw 2011/92 i 2011/36. Dyrektywy nie różnicują ochrony małoletnich w toku czynności przesłuchania w zależności od wieku. Tryb przesłuchania dzieci nie powinien być uzależniony od dodatkowych czynników, takich jak: wiek, stan psychiczny czy okoliczności sprawy. Ponadto, wskazują, że: przesłuchania małoletnich powinny odbywać się bez nieuzasadnionej zwłoki, być prowadzone przez tę samą osobę, w przesłuchaniu powinny brać udział osoby odpowiednio przeszkolone do tego celu. Wobec braku ustawowego uregulowania statusu biegłego sądowego, brak jest ustawowych gwarancji, by biegły uczestniczący w przesłuchaniu był osobą z wysokimi kompetencjami, doświadczeniem i wiedzą (Grabowska, Pietryka, Wolny, 2013, Trocha, 2014, Horna-Cieślak 2018). Na postulat, że przesłuchania małoletnich powinny odbywać się bez nieuzasadnionej zwłoki, ustawodawca odpowiedział nowelizacją przepisu, która weszła w życie 5 października 2019 r. (Dz.U.2019.1694). Przesłuchanie przeprowadza sąd na posiedzeniu z udziałem biegłego psychologa niezwłocznie, nie później niż w terminie 14 dni od dnia wpływu wniosku o dokonanie tej czynności.

4.2.9 Ingerencja we władzę rodzicielską jako forma ochrony dziecka

Polskie prawo rodzinne opiera się na założeniu, że więź między rodzicem a dzieckiem oparta na uczuciu miłości z reguły stanowi dostateczną gwarancję prawidłowego wykonywania władzy rodzicielskiej. Konsekwencją tej koncepcji jest to, że rodzice, odmiennie niż opiekunowie, nie podlegają ex lege nadzorowi sądu opiekuńczego. Sąd jest natomiast uruchamiany wówczas, gdy staje się to konieczne z uwagi na dobro dziecka (Postanowienie Sądu Najwyższego, 2000, II CKN 452/00). Ingerencja w wykonywanie przez rodziców władzy rodzicielskiej może przybrać trojaką postać: ograniczenia (Kodeks rodzinny i opiekuńczy, 1964, art. 109), zawieszenia (art. 110 k.r.o.) oraz pozbawienia (art. 111 k.r.o.). Jej celem jest ochrona dziecka, lecz także niesienie pomocy rodzicom w celu właściwego wykonywania pieczy nad dzieckiem (Postanowienie Sądu Najwyższego, 2000 r., II CKN 1141/00).

Każda ingerencja sądu we władzę rodzicielską jest jej ograniczeniem. Sąd wydaje zarządzenia nakazujące rodzicowi określone zachowanie wobec dziecka, jakiego w danych okolicznościach wymaga dobro dziecka. Może:

- zobowiązać rodziców do określonego postępowania,
- skierować rodziców do placówek/specjalistów zajmujących się terapią rodzinną, poradnictwem lub świadczących rodzinie inną stosowną pomoc,
- poddać wykonywanie władzy nadzorowi kuratora,
- umieścić dziecko w rodzinie zastępczej lub placówce wychowawczej (Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U.2019.2086, art. 109).

Zgodnie z wypracowanym orzecznictwem polskich sądów, zarządzenia wydane przez sąd opiekuńczy nie stanowią represji w odniesieniu do rodziców. Jedynym ich celem jest ochrona zagrożonego dobra dziecka. Jest to realizacja wskazanej w art. 3 ust. 1 Konwencji o prawach dziecka zasady, że „we wszystkich działaniach dotyczących dzieci, podejmowanych między innymi przez sądy sprawą nadrzędną winno być najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka" (KoPD, Dz.U.1991.120.526). Sąd opiekuńczy jest zobowiązany do wysłuchania dziecka w każdej sprawie, która go dotyczy, jeżeli pozwala na to jego rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości dziecka[3] (Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U.2019.1460, art. 216). Instytucje dokonujące oceny sytuacji dziecka umieszczonego w pieczy zastępczej oraz kwalifikujące dziecko do przysposobienia, są również obowiązane do wysłuchania dziecka (Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz.U.2019.1111, art. 4a).

4.2.10 Zakaz stosowania kar cielesnych

W 2010 r. ustawodawca wprowadził do Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego art. 961 (Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U.2019.2086). Przepis ten zakazuje osobom wykonującym władzę rodzicielską oraz sprawującym opiekę lub pieczę nad małoletnim stosowania kar cielesnych. Stosowanie przez rodziców kar cielesnych może prowadzić do wypełnienia znamion niektórych przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu z Kodeksu karnego (patrz punkt 4.2.4). Sankcją może być

[3] Zapis ten jest realizacją standardu konstytucyjnego jakim jest wysłuchanie i w miarę możliwości uwzględnianie zdania dziecka przez organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko oraz przepisów międzynarodowych – Konwencji o prawach dziecka, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20 listopada 1989 r. (art. 12, Dz. U.1991.120 z późn. zm.) oraz trzeciej zasady rekomendacji nr R/84/4 Komitetu Ministrów Rady Europy z dnia 28 lutego 1984 r. w sprawie odpowiedzialności rodzicielskiej.

ograniczenie rodzicom władzy rodzicielskiej przez sąd opiekuńczy. Stosowanie kar cielesnych może prowadzić do wszczęcia procedury przeciwdziałania przemocy „Niebieskie Karty” (patrz punkt 4.2.12).

4.2.11 Procedury

Polskie prawo nie przewiduje jednej obowiązującej wszystkie instytucje i służby procedury podejmowanej w sytuacji krzywdzenia dziecka. Działania są realizowane w zależności od rodzaju krzywdzenia. Jeśli dziecko jest ofiarą przestępstwa, następuje zawiadomienie policji lub prokuratury i rozpoczyna się postępowanie karne. Jeśli jest ofiarą krzywdzenia ze strony rodzica, zawiadamiamy sąd opiekuńczy, który rozpoczyna z urzędu sprawę opiekuńczą.

Aby zwiększyć ochronę małoletnich uczestniczących w procedurach prawnych, Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę opracowuje sukcesywnie wytyczne dla profesjonalistów, oparte na aktualnych przepisach prawa, wiedzy psychologicznej oraz doświadczeniach specjalistów metodyki działania. Do chwili obecnej zostały wydane:

1. Jak prowadzić przesłuchanie dziecka. Metodyka przesłuchania małoletniego świadka
2. Jak zorganizować przesłuchanie dziecka w trybie art. 185 a i 185 b k.p.k.
3. Jak zorganizować i wyposażyć przyjazny pokój przesłuchań dzieci
4. Jak zorganizować wysłuchanie dziecka w trybie art. 2161 i 576 § 2 k.p.c.
5. Jak reprezentować małoletniego pokrzywdzonego w postępowaniu karnym. Metodyka pracy kuratora procesowego[4]

Jedyną procedurą w obecnym stanie prawnym, obowiązującą na terenie całego kraju jest procedura „Niebieskie Karty”. W sytuacji podejrzenia przemocy w rodzinie konkretni profesjonaliści mają obowiązek ją rozpocząć.

4.2.12 Procedura „Niebieskie Karty”

Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (Dz.U.2015.961) zobowiązuje strony do ustanowienia i wdrożenia ogólnokrajowej, skutecznej, kompleksowej i skoordynowanej polityki, obejmującej wszelkie właściwe środki, które mają na celu zapobieganie i zwalczanie wszystkich form przemocy domowej i wobec kobiet. Polska realizuje to działanie

[4] Metodyki są dostępne w wersji elektronicznej na stronie www.edukacja.fdds.pl. W celu uzyskania wersji papierowej, należy kontaktować się przez e-mail: prawny@fdds.pl.

poprzez Ustawę o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U.2015.1390). W celu stworzenia warunków do bardziej skutecznego przeciwdziałania przemocy w rodzinie został uchwalony Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014–2020 (t.j.M.P.2014.445 z 2014.06.09).

System zakłada, że działania na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie odbywają się w formie pracy interdyscyplinarnej i w tym celu powołuje do życia Zespoły Interdyscyplinarne (ZI) oraz Grupy Robocze (GR) – art. 9a Ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Sposób, w jaki ZI pracują z indywidualnymi przypadkami przemocy w rodzinie, reguluje procedura „Niebieskie Karty". Na procedurę tą składają się wszystkie czynności podejmowane i realizowane przez przedstawicieli jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, Gminnych Komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych (GKRPA), policji, oświaty i ochrony zdrowia, w związku z uzasadnionym podejrzeniem zaistnienia przemocy w rodzinie. Wszczęcie jest obligatoryjne dla określonych wyżej służb. Szczegółowe uregulowania procedury określa Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty" oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta" (Dz.U.2011.209.1245). Procedura ta nie jest postępowaniem karnym ani postępowaniem cywilnym. Jest to wspólna praca służb, instytucji, organizacji z konkretną rodziną doświadczającą przemocy. ZI/GR diagnozują sytuację rodziny, na podstawie informacji uzyskanych od służb zaangażowanych w dany przypadek, osób doświadczających przemocy, osób stosujących przemoc i sporządzają indywidualny plan pomocy rodzinie oraz monitorują jego realizację. Celem procedury jest takie oddziaływanie na rodzinę, aby ustała w niej przemoc. Jeżeli indywidualny plan pomocy nie przynosi poprawy sytuacji lub jest niemożliwy do realizacji, a sytuacja w rodzinie nie zmienia się ZI/GR mogą sprawę rodziny przekazać organom wymiaru sprawiedliwości i zainicjować postępowanie karne lub rodzinne. Jeżeli w toku realizacji procedury istnieje bezpośrednie zagrożenie życia lub zdrowia dziecka w związku z przemocą w rodzinie, osoba, która zdiagnozowała to zagrożenie, powinna podjąć tak zwaną procedurę wyjęcia dziecka z rodziny. Procedurę taką realizują trzy służby: OPS, policja i ochrona zdrowia. Służby mają prawo odebrać dziecko z rodziny i umieścić je u innej niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej, w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Kiedy nie ma członka najbliższej rodziny lub też nie ma on możliwości zapewnienia dziecku opieki, dziecku zapewnia się pieczę zastępczą (Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, Dz.U.2015.1390, art. 12a).

5 System zarządzania i główne podmioty w zakresie ochrony dzieci przed krzywdzeniem w Polsce

5.1 System zarządzania

W Polsce nie ma jednej spójnej struktury zajmującej się ochroną i realizacją praw dziecka. Jak pokazano wyżej, przepisy chroniące dzieci, czy też przyznające im określone prawa, znajdują się w wielu aktach prawnych, ustawodawca nie powołał jednego aktu prawnego dotyczącego dzieci. Nie mamy też agendy/instytucji/służby zajmującej się wyłącznie kwestiami ochrony dzieci przed krzywdzeniem. Uprawnienia i kompetencje dotyczące pracy na rzecz dzieci znajdują się w różnych instytucjach: Ministerstwie Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Ministerstwie Sprawiedliwości, Ministerstwie Zdrowia, u Rzecznika Praw Dziecka, w strukturach samorządowych, a także realizowane są poprzez zadania zlecone lub działania statutowe w organizacjach pozarządowych. Zadania przeciwdziałania przemocy wobec dzieci lokują się w szerszym systemie przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Szereg różnych podmiotów ma określone obowiązki w tym zakresie. Za koordynację systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie odpowiada Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, natomiast konstytucyjną instytucją kontroli, stojącą na straży praw dziecka określonych w Konstytucji RP i Konwencji o Prawach Dziecka jest Rzecznik Praw Dziecka (Ustawa o Rzeczniku Praw Dziecka, Dz.U.2017.922).

5.2 Zespoły Interdyscyplinarne ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie

Na mocy przepisów prawnych z 2011 r. wprowadzono w Polsce obowiązek współpracy interdyscyplinarnej w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w tym wobec dzieci. Każda gmina zobowiązana jest do powołania Zespołu Interdyscyplinarnego (ZI).

Celem zespołów jest m.in. udzielenie kompleksowej i skoordynowanej pomocy w sytuacji przemocy w rodzinie w ramach procedury „Niebieskie Karty" (patrz punkt 4.2.12). Kolejnym zadaniem zespołów jest tworzenie lokalnych programów przeciwdziałania przemocy w rodzinie, przewidujących m.in. działania pomocowe dla ofiar, działania korekcyjne dla sprawców, działania profilaktyczne

oraz podnoszące świadomość nt. problemu, diagnozę skali problemu. Ze sprawozdania za rok 2018 r. wynika, że tylko jedna gmina nie powołała Zespołu Interdyscyplinarnego i nie uchwaliła lokalnego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Zespoły oraz organy je nadzorujące w roku 2018 przeprowadziły 781 diagnoz lokalnych i 1011 kampanii społecznych oraz udzieliły pomocy 224 251 osobom, w tym 65 731 dzieciom (MRPiPS, 2019).

Z kontroli przeprowadzonej w 2016 r. przez Najwyższą Izbę Kontroli wynika, że Zespoły Interdyscyplinarne przyczyniają się do poprawy sytuacji ofiar przemocy, jednak są jeszcze zbyt mało skuteczne, by problem przemocy trwale rozwiązać, głównie ze względu na brak narzędzi oddziaływania na sprawców przemocy. NIK zwraca również uwagę na nierówny udział przedstawicieli różnych służb, w tym małą aktywność przedstawicieli ochrony zdrowia i gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych (NIK, 2016). Zdecydowana większość procedur jest wszczynana przez policję (78,39%), 11,97% przez pomoc społeczną, 4,74% przez przedstawicieli oświaty, 4,20% przez gminne komisje rozwiązywania problemów alkoholowych, najmniej zaś przez pracowników ochrony zdrowia (jedynie 0,66%) (MRPiPS, 2019). Ponadto NIK wskazuje na brak odrębnego finansowania na działania zespołów oraz nieodciążenie z innych obowiązków pracowników delegowanych do prac w zespołach (NIK, 2016).

5.3 Ochrona zdrowia

W Polsce ochrona zdrowia zapewniana jest wszystkim dzieciom w postaci opieki ambulatoryjnej i szpitalnej (Konstytucja RP, Dz.U.1997.78.483, art. 68 ust. 3). Podmioty służby zdrowia pełnią ważną rolę w ochronie dzieci. Pracownicy ochrony zdrowia jako pierwsi i często jedyni funkcjonariusze publiczni mają dostęp do rodzin w pierwszych miesiącach życia dziecka. Polskie prawo przewiduje system wizyt patronażowych, którymi powinna być objęta każda rodzina z małym dzieckiem. Takich wizyt powinno odbyć się minimum 4, w tym pierwsza w ciągu 48 godzin od otrzymania zgłoszenia od podmiotu leczniczego sprawującego opiekę nad matką w trakcie porodu. W czasie wizyt położna m.in. ocenia stan zdrowia położnicy i noworodka, udziela rad na temat opieki i pielęgnacji noworodka, ocenia relacje w rodzinie, interweniuje w przypadku zaobserwowania przemocy lub innych występujących nieprawidłowości, udziela wskazówek na temat zdrowego stylu życia, udziela porad na temat radzenia sobie ze stresem, ocenia możliwości udzielania pomocy i wsparcia dla położnicy ze strony osoby bliskiej. Kolejnym elementem są badania bilansowe i profilaktyczne prowadzone

przez lekarzy, które każde dziecko powinno przechodzić okresowo. Tylko w 1. roku życia dziecko powinno przejść 4 takie badania. Stanowią one szansę na ocenę rozwoju dziecka i wykrycie ewentualnych zaniedbań czy nieprawidłowości (Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 24 września 2013 r. w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu podstawowej opieki zdrowotnej, Dz.U.2019.736).

Od 2010 r. przepisy prawa określają również obowiązek zgłaszania przez pracowników ochrony zdrowia w ramach procedury „Niebieskie Karty" (patrz punkt 4.2.12) wszystkich sytuacji, które mogą świadczyć o przemocy w rodzinie, w tym wobec dzieci oraz zobowiązują pracowników ochrony zdrowia do współpracy w ramach Zespołów Interdyscyplinarnych (Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, Dz.U.2015.1390). Ponadto od 2016 r. na wniosek Rzecznika Praw Dziecka wprowadzono system monitorowania losów dziecka, w tym jednym z elementów jest Książeczka Zdrowia Dziecka, której nadano charakter dokumentacji medycznej. Książeczka ma pomóc monitorować losy dziecka oraz wykrywać ewentualne zaniedbania czy niepokojące sygnały, gdyż powinny być w niej odnotowane wszystkie wizyty, choroby, szczepienia, interwencje medyczne (Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 9 listopada 2015 r. w sprawie rodzajów, zakresu i wzorów dokumentacji medycznej oraz sposobu jej przetwarzania Dz.U.2015.2069). System monitorowania losów dziecka, o który zabiegał RPD, nakłada także na podmiot leczniczy, sprawujący opiekę nad noworodkiem, prawny obowiązek przekazania położnej podstawowej opieki zdrowotnej zgłoszenia o porodzie. Położna podstawowej opieki zdrowotnej powinna podjąć opiekę nad noworodkiem nie później niż w ciągu 48 godzin od otrzymania zgłoszenia.

Niestety powyższe zadania nie są w pełni realizowane. Wg danych CSIOZ w 2018 r. 13% niemowląt do 4. tygodnia życia nie było objętych opieką lekarską, a odsetek ten rósł do 27% w 9. miesiącu życia. Nie jest również w pełni realizowany obowiązek przeprowadzenia minimum 4 wizyt patronażowych położnej w domu zamieszkania dziecka. Średnia liczba wizyt przypadających na jedno dziecko w 2018 r. wyniosła 3,48 (MRPiPS, 2019). Również realizacja obowiązku w ramach procedury „Niebieskie Karty" wymaga poprawy, gdyż w 2015 r. jedynie 623 przypadków było zgłoszonych przez sektor zdrowia (MRPiPS, 2019). Ponadto z badań prowadzonych przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę w 2016 r. wśród pielęgniarek i położnych wynika, że nie są zaspokojone potrzeby szkoleniowe personelu w zakresie identyfikacji i reagowania na symptomy krzywdzenia dzieci (Makaruk, 2016).

5.4 Placówki szkolno-edukacyjne

Polska zapewnia dostęp do edukacji wszystkim dzieciom na mocy zapisów Konstytucji oraz Ustawy o systemie oświaty. Ustawa stanowi m.in. że placówki opiekuńczo-edukacyjne zapewniają wspomaganie wychowawczej roli rodziny, są zobowiązane do zapewnienia bezpiecznych warunków opieki oraz dostępu do specjalistycznej pomocy psychologiczno-pedagogicznej (Ustawa o systemie oświaty, Dz.U.2019.1481).

W celu realizacji powyższych zapisów, w latach 2006–2013 prowadzony był program „Szkoła bez Przemocy" we współpracy między jednostkami oświatowymi a mediami, w latach 2008–2016 realizowany był rządowy program „Bezpieczna i przyjazna szkoła", a od 2015 r. realizowany jest rządowy program „Bezpieczna +". Celem tych programów jest poprawa bezpieczeństwa uczniów na terenie placówek oświatowych oraz poza nimi, poprzez m.in. zwiększenie kompetencji kadry w zakresie reagowania na zjawisko przemocy oraz edukację uczniów i rodziców.

Pomoc psychologiczna i pedagogiczna dziecku i rodzinie jest realizowana przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne na mocy Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 lutego 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych, Dz.U.2013.199). Ponadto placówki oświatowe są zobowiązane do zgłaszania podejrzeń przemocy wobec dzieci w ramach procedury „Niebieskie Karty" i współpracy w ramach Zespołów Interdyscyplinarnych ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie. W 2018 r. placówki oświatowe wszczęły procedurę „Niebieskie Karty" w 4431 przypadkach (MRPiPS, 2019).

To również na szkołach spoczywa obowiązek prowadzenia zajęć wychowania do życia w rodzinie (WDŻ), w ramach których od V klasy szkoły podstawowej realizowane są w Polsce wybrane treści, wchodzące w zakres szeroko pojętej edukacji seksualnej. Sposób realizacji tych zajęć określa Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 sierpnia 1999 r. w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego, Dz.U.2014.395). Uczniowie mają obowiązek uczestniczenia w zajęciach WDŻ, jednak ich rodzice, prawni opiekunowie,

bądź sami pełnoletni uczniowie mogą zgłosić rezygnację z udziału w zajęciach. Według danych Systemu Informacji Oświatowej zawartych w „Sprawozdaniu Rady Ministrów z wykonywania oraz o skutkach stosowania w 2016 r. Ustawy z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży" (Dz.U.1993.17.78) w roku 2016 w zajęciach WDŻ uczestniczyło 72,5 % uczniów V–VI klasy szkoły podstawowej, 70,7% uczniów gimnazjum oraz 43,6% uczniów kształcących się w szkołach ponadgimnazjalnych (Rada Ministrów, 2018). Rada Ministrów nie przedstawiła szczegółowych danych w sprawozdaniu za rok 2017.

5.5 Pomoc społeczna, wsparcie rodziny i piecza zastępcza

Głównym celem systemu pomocy społecznej, wsparcia rodziny i pieczy zastępczej jest funkcja prewencyjna, skierowana na wzmocnienie i usamodzielnienie rodziny. Jak stanowi art. 2.1 Ustawy o pomocy społecznej (Dz.U.2019.1507): „Pomoc społeczna jest instytucją polityki społecznej państwa mającą na celu umożliwić osobom i rodzinom przezwyciężenie trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości" (s. 1). Natomiast w rozumieniu Ustawy o wspieraniu rodziny i pieczy zastępczej (2011), wspieranie rodziny przeżywającej trudności w sprawowaniu opieki nad dziećmi i ich wychowaniu to system zaplanowanych działań, które mają pomóc przywrócić takim rodzinom zdolności do pełnienia funkcji opiekuńczo-wychowawczych.

Działania te wspomagają rodziców, mających problemy w wypełnianiu obowiązków rodzicielskich, w taki sposób, aby zapobiec doprowadzeniu do sytuacji, w której dziecko, ze względu na jego dobro, zostałoby umieszczone w opiece zastępczej. Rodziny zagrożone kryzysem są stale monitorowane przez pracowników socjalnych, pedagogów szkolnych, pracowników medycznych i inne instytucje, w tym także – w razie potrzeby – przez policję i kuratorów sądowych. Pomoc rodzinie realizowana jest w formie konsultacji i poradnictwa specjalistycznego, terapii i mediacji, usług dla rodzin z dziećmi, pomocy prawnej oraz organizowania spotkań dla rodzin, w tym grup wsparcia. Pomocą służą też asystenci rodziny, rodziny wspierające oraz placówki wsparcia dziennego (Ustawa o wspieraniu rodziny i pieczy zastępczej, Dz.U.2019.1111).

Celem pracy asystenta jest osiągnięcie przez rodzinę, którą się opiekuje, podstawowego poziomu stabilności życiowej, umożliwiającej jej wychowywanie dzieci. Asystent wspiera rodziny wychowujące dzieci, w których występują

problemy trudne do pokonania samodzielnie przez tę rodzinę, pomaga również rodzicom ubiegającym się o odzyskanie władzy rodzicielskiej. Jego głównym zadaniem jest niedopuszczenie do oddzielenia dzieci od rodziny oraz podjęcie działań zmierzających do zażegnania kryzysu w rodzinie (Ustawa o wspieraniu rodziny i pieczy zastępczej (Dz.U.2019.1111). W 2017 r. w Polsce zatrudnionych było 4 tys. asystentów rodziny, którzy wspierali 44,7 tys. rodzin (GUS, 2018c).

Placówki wsparcia dziennego, w ramach pomocy rodzinie, obejmują opieką i wychowaniem dzieci w czasie pozalekcyjnym. Do placówek wsparcia dziennego zalicza się m. in. świetlice i kluby środowiskowe oraz ogniska wychowawcze. Sprawują one funkcje opiekuńcze, wspierają rodziców w wychowywaniu dzieci, uczą gospodarowania czasem, odpowiedzialności, obowiązkowości. W placówkach tych prowadzi się zajęcia socjoterapeutyczne, wspomagające dzieci z zaburzeniami zachowania. Istnieją też placówki wsparcia dziennego niosące pomoc specjalistyczną dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych. Działają także tzw. wychowawcy podwórkowi, którzy pomagają rodzinie poprzez organizowanie zajęć dla dzieci na podwórkach, placach zabaw itp., w bezpośrednim kontakcie z dziećmi w ich środowisku. Rodzina wspierająca jest to rodzina z bezpośredniego otoczenia dziecka, czyli np. sąsiedzi czy rodzina zaprzyjaźniona. Rodzina wspierająca przy współpracy asystenta rodziny pomaga rodzinie, przeżywającej trudności w opiece i wychowaniu dziecka, w prowadzeniu gospodarstwa domowego, a także kształtowaniu i wypełnianiu podstawowych ról społecznych (Ustawa o wspieraniu rodziny i pieczy zastępczej, Dz.U.2019.1111).

Piecza zastępcza jest sprawowana w przypadku niemożności zapewnienia dziecku opieki i wychowania przez rodziców. Ma ona charakter czasowy. Piecza zastępcza jest sprawowana w formie rodzinnej i instytucjonalnej. Formami rodzinnej pieczy zastępczej są: rodzina zastępcza i rodzinny dom dziecka (MRPiPS, 2017).

Wg danych GUS na koniec 2018 r. w pieczy zastępczej przebywało 71,8 tys. dzieci pozbawionych całkowicie lub częściowo opieki rodziny naturalnej, w tym 55,2 tys. w pieczy rodzinnej oraz 16, 7 tys. w pieczy instytucjonalnej. W porównaniu z 2017 r. liczba dzieci przebywających w pieczy zastępczej zmniejszyła się o 1,1 %. Spadek dotyczył zarówno dzieci przebywających w pieczy rodzinnej, jak i instytucjonalnej. Pomimo, że przepisy stanowią, że dzieci poniżej 10. roku życia powinny być umieszczane w rodzinnej pieczy zastępczej, z danych GUS wynika, że w 2018 r. aż 19,8% wychowanków instytucjonalnych form pieczy stanowiły dzieci do 10. roku życia.

Na koniec 2018 r. w ramach rodzinnej pieczy zastępczej funkcjonowało 36 478 rodzin zastępczych oraz 613 rodzinnych domów dziecka. Wśród rodzin zastępczych, rodziny spokrewnione stanowiły 64,3%, rodziny niezawodowe – 29,9%, a rodziny zawodowe – 5,8% (GUS, 2019b).

Za zorganizowanie i funkcjonowanie systemu opieki społecznej, wsparcia rodziny i pieczy zastępczej odpowiada minister właściwy ds. zabezpieczenia społecznego. Zadania w tym zakresie posiadają również jednostki samorządu terytorialnego (Ustawa o wspieraniu rodziny i pieczy zastępczej, Dz.U.2019.1111).

5.6 Policja i prokuratura

Na policji spoczywa szczególny obowiązek ochrony obywateli i zapewnienia im bezpieczeństwa (Ustawa o policji, Dz.U.2019.161, art. 1, ust. 1). Również w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w tym wobec dzieci, policja posiada szereg uprawnień. By skuteczniej wypełniać swoje zadania, policja wdrożyła od 1 stycznia 2014 r. narzędzie szacowania ryzyka zagrożenia życia i zdrowia w związku z przemocą w rodzinie. Opracowano specjalne dwie wersje kwestionariusza szacowania ryzyka oraz dwa algorytmy postępowania wobec sprawcy: jedną służącą do szacowania ryzyka i postępowania w przypadku przemocy wobec osoby dorosłej, natomiast druga dotyczy postępowania wobec dziecka. Policjant oprócz rozważenia zatrzymania sprawcy może podjąć decyzję o odebraniu dziecka z rodziny (MSW, 2014).

Natomiast prokuratura w przypadku podejrzenia o popełnienia przestępstwa ma obowiązek: wszcząć postępowanie przygotowawcze mające na celu sprawdzenie czy popełniono przestępstwo, zlecić zebranie i zabezpieczenie dowodów, zlecić ujęcie sprawcy. Może też zastosować środek zapobiegawczy wobec sprawcy przemocy w postaci np. dozoru policyjnego, nakazu opuszczenia wspólnie zamieszkiwanego lokalu mieszkalnego lub wystąpić do sądu z wnioskiem o zastosowanie tymczasowego aresztowania. W zależności od oceny materiału dowodowego, postępowanie może zakończyć się skierowaniem do sądu aktu oskarżenia lub umorzeniem postępowania (Ustawa o prokuraturze, Dz.U.2019.740). W 2018 r., wg danych uzyskanych z Prokuratury Generalnej, liczba podejrzanych, wobec których zastosowano środek zapobiegawczy w postaci nakazu opuszczenia lokalu mieszkalnego zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym (art. 275a § 1 k.p.k.), wyniosła 3776, dozoru policji z zakazem kontaktowania się z osobą dotkniętą przemocą w rodzinie (art. 275 § 2 k.p.k.) – 4403, dozoru policji pod warunkiem opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym

(art. 275 § 3 k.p.k.) – 790. W porównaniu do lat poprzednich, zauważa się znaczący wzrost przypadków stosowania środków zapobiegawczych, np. w postaci nakazu opuszczenia lokalu mieszkalnego zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym: w roku 2011 – 849 przypadków, w 2013 – 1477, w 2015 – 2400. Niestety nie wiadomo, w ilu z ww. przypadków ofiarami przemocy były dzieci (MRPiPS, 2019).

5.7 Sieć pomocy dla osób pokrzywdzonych przestępstwem

Przyjęty w 2018 r. program Pomocy Osobom Pokrzywdzonym na lata 2019–2021 przewiduje wsparcie i rozwój instytucjonalnego systemu pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem i świadkom poprzez utworzenie Sieci Pomocy Osobom Pokrzywdzonym w celu:

1. zapewnienia osobom pokrzywdzonym przestępstwem i świadkom dostępu do odpowiedniej pomocy świadczonej na tym samym poziomie, na terenie całej Polski poprzez zapewnienie punktów pomocy, co do zasady, na terenie każdego powiatu;
2. zapewnienia osobom pokrzywdzonym przestępstwem i świadkom pomocy dostosowanej do ich specjalnych potrzeb, w szczególności pomocy dzieciom i młodzieży, osobom niepełnosprawnym, wymagającym rehabilitacji bądź pozostającym w stanie wegetatywnym;
3. zapewnienia osobom pokrzywdzonym dostępu do pomocy psychologicznej i prawnej świadczonej przez telefon i drogą elektroniczną za pośrednictwem skrzynki e-mail;
4. zapewnienia osobom pokrzywdzonym przestępstwem i świadkom możliwości umówienia się na spotkanie z osobą pierwszego kontaktu drogą telefoniczną;
5. upowszechniania wiedzy na temat praw osób pokrzywdzonych przestępstwem;
6. promowania systemu pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem i świadkom;
7. prowadzenia badań naukowych i prac rozwojowych dotyczących sytuacji oraz potrzeb osób pokrzywdzonych przestępstwem i świadków.

Sieć ma być finansowana ze środków Funduszu Sprawiedliwości.

Z danych opublikowanych na stronie https://www.funduszsprawiedliwosci.gov.pl/pl/znajdz-osrodek-pomocy/ wynika, że obecnie funkcjonuje 51 ośrodków pomocy Funduszu Sprawiedliwości wraz z punktami lokalnymi[5].

Pomimo zwrócenia uwagi na konieczność dostosowania świadczonej pomocy do potrzeb dzieci i młodzieży, w ogłoszonych do tej pory konkursach na prowadzenie ośrodków w ramach ww. programu, nie wyodrębniono ośrodków specjalizujących się w pomocy dzieciom i młodzieży pokrzywdzonym przestępstwem.

5.8 Organizacje pozarządowe

W Polsce działa szereg wyspecjalizowanych organizacji pozarządowych mających na celu przeciwdziałanie przemocy wobec dzieci. W 2011 r. zainicjowano Krajowe Partnerstwo na rzecz Przeciwdziałania Przemocy wobec Dzieci, skupiające 23 organizacje o zasięgu co najmniej regionalnym. Swoje działania organizacje pozarządowe w większości prowadzą we współpracy z innymi podmiotami, współtworzącymi system przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w tym z władzami samorządowymi i centralnymi, często na zasadzie realizacji zlecanych przez administrację różnego stopnia zadań publicznych. Przykładami takich działań są: testowanie innowacyjnych rozwiązań systemowych, opracowanie poradników i algorytmów postępowania w przypadku podejrzenia krzywdzenia dzieci, prowadzenie telefonów zaufania i telefonów interwencyjnych, prowadzenie placówek pomocowych zapewniających kompleksowe wsparcie dzieciom i ich rodzinom, realizacja działań profilaktycznych i edukacyjnych skierowanych do dzieci i rodziców, w tym z rodzin pochodzących z mniejszości narodowych i rodzin uchodźczych, prowadzenie szkoleń i superwizji dla profesjonalistów, prowadzenie działań strażniczych i rzeczniczych, realizacja kampanii społecznych.

Polskie organizacje pozarządowe działające na rzecz dzieci są aktywne również w zakresie wypracowywania i propagowania standardów ochrony dzieci w różnych dziedzinach. Warto wspomnieć m.in. standardy opieki i wspierania rozwoju dzieci do lat 3 wypracowane przez Fundację Rozwoju Dzieci im. Amosa Komeńskiego (Rościszewska-Woźniak, 2012), standardy pomocy dziecku w sytuacji rozstania rodziców opracowane przez forum zrzeszające liczne NGO (www.standardyrozstania.pl), zaangażowanie Fundacji Rodzić po Ludzku w wypracowanie nowego standardu organizacyjnego opieki okołoporodowej (https://www.rodzicpoludzku.pl/Standard-opieki-okoloporodowej), czy też standardy

[5] Stan na 26.10.2019 r.

przesłuchania i wysłuchania dzieci, a także standardy ochrony dzieci w placówkach edukacyjnych przygotowane przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę (FDDS 2017b, 2017c, 2017d, 2017e, portal www.chronimydzieci.pl).

Od 2018 roku tworzona jest też Sieć Centrów Pomocy Dzieciom, czyli placówek, w których dzieci pokrzywdzone przestępstwem i ich rodziny uzyskują kompleksową pomoc (psychologiczną, medyczną, prawną, socjalną i edukacyjną) pod jednym dachem. Obecnie działa 5 takich placówek: w Warszawie, Gdańsku i Starogardzie Gdańskim (prowadzone przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę) oraz w Białymstoku (prowadzona przez Stowarzyszenie Klanza) i w Głogowie (prowadzona przez Stowarzyszenie dla Dzieci i Młodzieży Szansa). Placówki te finansowane są ze środków samorządowych i środków prywatnych (FDDS, 2019).

Organizacje pozarządowe są ważnym elementem systemu ochrony dzieci. Komitet Ochrony Praw Dziecka rekomenduje państwom sygnatariuszom Konwencji współpracę z sektorem pozarządowym (UN, 2002). Przez lata, pod różnymi rządami, NGO wypracowywały ścieżki współpracy z administracją centralną, dotyczące m.in. prowadzenia wspólnych działań, tworzenia procedur mających na celu jak najlepszą ochronę dzieci, konsultacji zmian prawnych. Jednak współpraca sektora pozarządowego z władzami nie zawsze układa się tak dobrze, jak można by tego oczekiwać, czego przejawem są krótkie terminy lub brak konsultacji przy zmianie aktów prawnych, nieuwzględnianie opinii sektora pozarządowego bez wyjaśnienia czy komentarza, ograniczanie lub przerywanie finansowania dla wieloletnich projektów z zakresu przeciwdziałania przemocy, a także projektów wsparcia dla rodzin i dzieci uchodźczych (Non-Governmental Organizations' Report, 2014).

5.9 Rzecznik Praw Dziecka

Rzecznik Praw Dziecka ma szerokie uprawnienia w zakresie ochrony praw dziecka w Polsce. Jest to niezależny organ, wybierany przez parlament. Jego działania reguluje Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz.U.2017.922). Rzecznik działa na rzecz ochrony praw dziecka, określonych m.in. w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i Konwencji o prawach dziecka, a w szczególności:

- prawa do życia i ochrony zdrowia,
- prawa do wychowania w rodzinie,
- prawa do godziwych warunków socjalnych,
- prawa do nauki,

- prawa do ochrony przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem, demoralizacją, zaniedbaniem oraz innym złym traktowaniem (art.3. Ustawy o Rzeczniku Praw Dziecka, Dz.U.2017.922).

RPD ma szerokie możliwości działania, które może zastosować wobec każdej instytucji, organizacji oraz organu władzy publicznej w kraju. W szczególności może:

- zbadać, nawet bez uprzedzenia, każdą sprawę na miejscu;
- żądać od organów władzy publicznej, organizacji lub instytucji złożenia wyjaśnień, udzielenia informacji lub udostępnienia akt i dokumentów, w tym zawierających dane osobowe, także do wglądu w Biurze Rzecznika Praw Dziecka;
- zgłosić udział w postępowaniach przed Trybunałem Konstytucyjnym wszczętych na podstawie wniosku Rzecznika Praw Obywatelskich lub w sprawach skargi konstytucyjnej, dotyczących praw dziecka oraz brać udział w tych postępowaniach;
- występować do Sądu Najwyższego z wnioskami w sprawie rozstrzygnięcia rozbieżności wykładni prawa w zakresie przepisów prawnych dotyczących praw dziecka;
- wnieść kasację albo skargę kasacyjną od prawomocnego orzeczenia, w trybie i na zasadach określonych w odrębnych przepisach;
- żądać wszczęcia postępowania w sprawach cywilnych oraz wziąć udział w toczącym się już postępowaniu – na prawach przysługujących prokuratorowi;
- wziąć udział w toczącym się już postępowaniu w sprawach nieletnich – na prawach przysługujących prokuratorowi;
- żądać wszczęcia przez uprawnionego oskarżyciela postępowania przygotowawczego w sprawach o przestępstwa;
- zwrócić się o wszczęcie postępowania administracyjnego, wnosić skargi do sądu administracyjnego, a także uczestniczyć w tych postępowaniach – na prawach przysługujących prokuratorowi;
- wystąpić z wnioskiem o ukaranie w postępowaniu w sprawach o wykroczenia, w trybie i na zasadach określonych w odrębnych przepisach;
- zlecać przeprowadzanie badań oraz sporządzanie ekspertyz i opinii (art. 10, 10 a, 10b, Ustawa o Rzeczniku Praw Dziecka, Dz.U.2017.922).

Rzecznik Praw Dziecka podejmuje zarówno działania na poziomie systemowym (generalnym), jak i może interweniować w indywidualnych przypadkach

naruszenia praw dziecka. Adresatami działań Rzecznika są wszystkie organy władzy publicznej (między innymi: Sejm, Prezydent RP, Rada Ministrów, sądy), samorządy terytorialne, instytucje rządowe i organizacje pozarządowe, do których Rzecznik może zwrócić się m.in. o: złożenie wyjaśnień i udzielenie niezbędnych informacji, a także o udostępnienie akt i dokumentów, w tym zawierających dane osobowe, podjęcie przez nie działań na rzecz dziecka, zgodnie z zakresem ich kompetencji, przedstawiając oceny i wnioski zmierzające do zapewnienia skutecznej ochrony praw i dobra dziecka, wystąpienie z inicjatywą ustawodawczą bądź o wydanie lub zmianę innych aktów prawnych.

Rzecznik nie zastępuje wyspecjalizowanych instytucji i służb zajmujących się ochroną dziecka, lecz interweniuje w sytuacji, kiedy dotychczasowe procedury okazały się nieskuteczne bądź ich zaniechano. Z ostatniego dostępnego sprawozdania z działalności Rzecznika Praw Dziecka za rok 2017 wynika, że w 2017 r. zgłoszono do Rzecznika Praw Dziecka ogółem 39 182 spraw, w tym 3206 sprawy związane z ochroną przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem, demoralizacją, zaniedbaniem oraz innym złym traktowaniem. Rzecznik w 2017 roku ogółem skierował 168 wystąpień generalnych do organów i instytucji zawierających postulaty w zakresie poprawy ochrony dzieci.

Istotnym elementem działalności Rzecznika Praw Dziecka jest podejmowanie czynności kontrolnych w następstwie otrzymanych sygnałów o nieprawidłowościach, jak również z własnej inicjatywy. W 2017 r. Rzecznik zbadał na miejscu łącznie 291 spraw. Kontrole przeprowadzono m.in. w: placówkach opiekuńczo-wychowawczych, młodzieżowych ośrodkach wychowawczych, placówkach edukacyjnych, placówkach interwencyjnych oraz miejscach wypoczynku dzieci i młodzieży (BRPD, 2018).

5.10 Ocena programów profilaktycznych

Polska wzięła udział w ocenie programów przeciwdziałania przemocy w ramach *Global status report on violence prevention* (WHO, 2014b). Wyniki pokazują, że w wielu obszarach związanych z ochroną dzieci wdrażane są programy profilaktyczne, podczas gdy w innych sytuacja wymaga poprawy. Także w przypadku inicjatyw ocenionych na najwyższym poziomie, warto przyjrzeć się szczegółom ich realizacji, w tym dostępności oferty, czasowi oczekiwania, dotarciu do całej populacji, poziomowi przeszkolenia prowadzących je profesjonalistów, prowadzonej dokumentacji i ewaluacji ich skuteczności.

Tabela 2. Działania profilaktyczne i usługi wsparcia dla ofiar w Polsce

Obszar	Wdrożenie TAK/NIE	Pojedyncze przypadki (1)	Większa skala (2)
Programy zapobiegania krzywdzeniu dzieci			
Wizyty domowe	tak		v
Programy umiejętności wychowawczych dla rodziców	tak	v	
Szkolenia w celu rozpoznawania/unikania sytuacji krzywdzących	tak	v	
Programy zapobiegania przemocy wśród młodzieży			
Zajęcia przygotowania przedszkolnego	tak	v	
Warsztaty umiejętności społecznych	tak		v
Mentoring	tak	v	
Świetlice socjoterapeutyczne	tak		v
Szkolne programy przeciwdziałania przemocy rówieśniczej	tak	v	
Programy zapobiegania przemocy w związkach intymnych			
Szkolna profilaktyka przemocy na randkach	nie		
Mikrofinansowanie i program równości płci	nie		
Zmiana norm społecznych i kulturowych	tak	v	
Programy profilaktyki wykorzystywania seksualnego			
Programy w szkołach i na uniwersytetach	tak		v
Zmiany w środowisku fizycznym	nie		
Zmiana norm społecznych i kulturowych	tak	v	
Usługi pomocowe dla ofiar			
Pomoc dla dzieci	tak		v
Pomoc medyczna i prawna w przypadku wykorzystywania seksualnego	tak	v	
Usługi z zakresu zdrowia psychicznego	tak		v

Źródło: WHO, 2014b, s. 177.

6 Wnioski i rekomendacje

Polska poczyniła znaczące postępy w zapewnieniu większej ochrony dzieci przed krzywdzeniem, poprzez wprowadzenie szeregu opisanych powyżej zmian prawnych. Istnieje wiele rozwiązań, rekomendowanych przez WHO czy inne agendy międzynarodowe, z zakresu zarówno profilaktyki uniwersalnej (np. wizyty patronażowe), jak i wskazującej czy selektywnej (m.in. programy pomocy dla ofiar, zmiana trybu przesłuchiwania), które przyczyniają się do lepszej ochrony dzieci i skuteczniejszej realizacji ich praw. Wprowadzono mechanizmy współpracy interdyscyplinarnej w celu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w tym wobec dzieci, a także Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie (M.P.2014.787). Zbierane są dane dotyczące zjawiska przemocy. Jednak jak zasygnalizowano powyżej, brakuje skutecznej koordynacji, wzmocnienia i pełnej realizacji wspomnianych zadań, tak by stanowiły spójny, skuteczny system, a nie fragmentaryczne, rozproszone działania. Z perspektywy lepszej ochrony dzieci przed krzywdzeniem wydaje się zasadne rozważenie poniższych kwestii, które są zgodne z postulatami organizacji międzynarodowych, w tym WHO, Komisji Europejskiej czy Komitetu Ochrony Praw Dziecka:

1. **Poprawa koordynacji prowadzonych działań** poprzez m.in. stworzenie krajowego planu działań na rzecz ochrony dzieci, powierzenie koordynacji zadań jednej instytucji, która współpracowałaby z innymi instytucjami i organizacjami, w tym z sektora pozarządowego, w zakresie zarówno profilaktyki uniwersalnej, selektywnej, jak i wskazującej, ustanowienie krajowego planu ochrony dzieci przed krzywdzeniem, likwidacja luk w systemie prawnej ochrony dzieci.
2. **Zwiększenie zaangażowania sektora ochrony zdrowia,** zwłaszcza w zakresie usług profilaktyki uniwersalnej, pełniejszej realizacji zapisów prawnych, zwiększenia zaangażowania personelu ochrony zdrowia w identyfikację czynników ryzyka krzywdzenia dzieci oraz działania interwencyjne, a także w promowanie czynników ochronnych.

3. **Prowadzenie wnikliwego monitoringu skali problemu krzywdzenia dzieci oraz ewaluacji oferowanej pomocy,** poprzez usprawnienie i ujednolicenie metodologii gromadzonych danych urzędowych, uwzględniających m.in. płeć, kategorie wiekowe, rodzaje krzywdzenia, miejsce zamieszkania, narodowość czy czynniki ryzyka, oraz prowadzenie cyklicznych badań społecznych, umożliwiających śledzenie trendów, a także ewaluację udzielanej pomocy, w tym analizę wszystkich poważnych i śmiertelnych przypadków przemocy wobec dzieci (wzorem Serious Case Review prowadzonych w krajach anglosaskich).
4. **Rozwijanie sieci centrów pomocy dzieciom, czyli skutecznych, opartych na dowodach, kompleksowych i stabilnych modeli pomocy dzieciom pokrzywdzonym przestępstwem,** obejmujących pomoc prawną, psychologiczną, medyczną, socjalną w jednym, łatwo dostępnym i przyjaznym dziecku miejscu (wzorem Child Advocacy Center w Stanach Zjednoczonych czy Barnahus w krajach skandynawskich).
5. Wprowadzenie prawnego wymogu ustanowienia w każdej instytucji, w której przebywają dzieci, **Polityki ochrony dzieci**, zawierającej m.in. procedury interwencji, zasady bezpiecznej relacji, zasady rekrutacji, a także plany edukacji dla pracowników, rodziców i dzieci.
6. **Upowszechnienie opartych na dowodach programów profilaktycznych skierowanych zarówno do dzieci, jak i rodziców**, zwłaszcza w zakresie powszechnych szkolnych programów profilaktyki wykorzystywania seksualnego oraz powszechnych programów wspierania umiejętności wychowawczych rodziców i dobrych relacji rodzice–dzieci.
7. **Ciągłe podnoszenie kompetencji przedstawicieli wszystkich służb działających na rzecz ochrony dzieci przed krzywdzeniem,** poprzez wymianę dobrych praktyk, zapewnienie regularnej superwizji profesjonalistom, zajmującym się problemem krzywdzenia dzieci, stworzenie polityki szkoleniowej i rozwoju kompetencji poszczególnych służb, m.in. w zakresie rozpoznawania czynników ryzyka krzywdzenia dzieci, promowania czynników ochronnych, rozpoznawania symptomów krzywdzenia i podejmowania interwencji, pomocy dziecku i rodzinie, pracy ze sprawcą krzywdzenia, współpracy interdyscyplinarnej, wdrożenie standardów i procedur ochrony dzieci w każdej instytucji, w której przebywają dzieci.

8. **Zwiększenie świadomości i gotowości do informowania organów ścigania o podejrzeniu popełnienia przestępstwa na szkodę dziecka**, poprzez szkolenia dla profesjonalistów, edukację i kampanie skierowane do społeczeństwa. Potrzeba ta dotyczy zwłaszcza przestępstw popełnianych w kręgu osób najbliższych.

Bibliografia

BRPD (2018). Informacja o działalności Rzecznika Praw Dziecka za rok 2017 oraz Uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka. Warszawa. Pobrano z: https://brpd.gov.pl/aktualnosci/informacja-o-dzialalnosci-rpd-w-2017-r-oraz-uwagi-o-stanie-przestrzegania-praw-dziecka, 5.11.2019 r.

CBOS (2012). O dopuszczalności stosowania kar cielesnych i prawie chroniącym dzieci przed przemocą. Komunikat z badań nr BS/74/2012. Warszawa: CBOS.

Ciepła, H., Ignaczewski, J., Skibińska-Adamowicz, J. (2012). Komentarz do spraw rodzinnych. Warszawa: LexisNexis.

CSIOZ (2019). Dane uzyskane z Centrum Systemów Informacyjnych Ochrony Zdrowia przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę.

Deklaracja Praw Dziecka uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 20 listopada 1959 roku.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/92/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej, zastępująca decyzję ramową Rady 2004/68/WSiSW. OJ L 335, 17.12.2011, s. 1–14.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępująca decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW. OJ L 101, 15.4.2011, s. 1–11.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW. OJ L 315, 14.11.2012, s. 57–73.

FDDS (2017a). Dzieci się liczą 2017. Raport o zagrożeniach bezpieczeństwa i rozwoju dzieci w Polsce.

FDDS (2017b). Jak zorganizować przesłuchanie dziecka w trybie art. 185a I 185b k.p.k.

FDDS (2017c). Jak zorganizować i wyposażyć przyjazny pokój przesłuchań dzieci.

FDDS (2017d). Jak prowadzić przesłuchanie dziecka. Metodyka przesłuchania małoletniego świadka.

FDDS (2017e). Jak zorganizować wysłuchanie dziecka w trybie art. 216 i 576 § 2 k.p.c.

FDDS (2019). Nowe Centrum Pomocy Dzieciom FDDS w Gdańsku.

FDN (2011a). Dzieci się liczą. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, Vol 10, No 3.FDN (2011b). Standardy dotyczące przesłuchiwania małoletnich świadków w trybie art. 185a i 185b k.p.k. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, nr 2 (35), s. 23–26.

Garlicki, L., Derlatka, M. (2016). Art. 72. W: L. Garlicki, Zubik (red.), Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom II, wyd. II. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.

Grabowska, B., Pietryka, A., Wolny, M. (2013). Biegli sądowi w Polsce. Warszawa: Helsińska Fundacja Praw Człowieka. Pobrano z: http://beta.hfhr.pl/wp-content/uploads/2015/10/HFPC_PRB_biegli-sa%CC%A8dowi_w_polsce.pdf data pobrania: 5.11.2019 r.

GUS (2012). Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011. Raport z wyników. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.

GUS (2015). Dzieci w Polsce w 2014 roku. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.

GUS (2017). Ludność i ruch naturalny w 2016 r. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.

GUS (2018a). Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2017/2018. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.

GUS (2018b). Rocznik demograficzny. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.

GUS (2018c). Pomoc społeczna i opieka nad dzieckiem i rodzina w 2017 roku. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.

GUS (2019a). Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2018 r. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.

GUS (2019b). Piecza zastępcza w 2018 r. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.

Hofmański, P., Sadzik, E., Zgryzek, K. (2007). Kodeks postępowania karnego. Komentarz do artykułów 297–467. Tom II. Warszawa: C.H. Beck.

Horna-Cieślak, M. (2016). Prace legislacyjne dotyczące kuratora procesowego. W: Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę. Kurator procesowy dla małoletniego pokrzywdzonego. Prawne i psychologiczne aspekty udziału małoletniego w postępowaniu karnym (s. 94–106). Warszawa: Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę.

Horna-Cieślak, M., Masłowska P., Wielec, M. (2019). Przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego po nowelizacji Kodeksu postępowania karnego wprowadzonej ustawą z dnia 13 czerwca 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego – wyniki badań aktowych. W: *Prawo w Działaniu*, 2019/39, s. 69–98, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości.

ISWS (2018). Skazania prawomocne – dorośli w latach 2002–2017. Pobrano z: https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/, data pobrania: 5.11.2019.

ISWS (2019). Ewidencja spraw o pozbawienie, zawieszenie, ograniczenie władzy rodzicielskiej w latach 2000–2018. Pobrano z: https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/, data dostępu: 28.08.2019.

Jaros, P.J. (2013). Ukształtowanie Rzecznika Praw Dziecka w Polsce jako organu państwowego. Komentarz do ustawy o Rzeczniku Praw Dziecka. Warszawa: Rzecznik Praw Dziecka.

Jarosz, E. (2017). Przemoc w wychowaniu – czas z tym skończyć! Raport Rzecznika Praw Dziecka. Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Dziecka.

Karta Nauczyciela. Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Dz.U. 1982 nr 3 poz. 19.

Karta Praw Podstawowych sporządzono na podstawie tekstu opublikowanego w Dz. Urz. UE 2016 C 202.

KGP (2017). Dane uzyskane z Komendy Głównej Policji przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę.

KGP (2019a). Informacja dotycząca realizacji przez policję procedury „Niebieskie Karty" w 2018 r.

KGP (2019b). Dane uzyskane z Komendy Głównej Policji przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę.

Kodeks karny. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553.

Kodeks postępowania cywilnego. Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Dz.U. 1964 nr 43 poz. 296.

Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Dz.U. 1964 nr 9 poz. 59.

Kodeks postępowania karnego. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Dz.U. 1997 nr 89 poz. 555.

Kolendowska-Matejczuk, M. (2015). Kurator procesowy dla małoletniego pokrzywdzonego w procesie karnym na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego. *Prokuratura i Prawo*, 4/2015, s. 61–78.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483.

Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. Dz.U. 1991 nr 120 poz. 526.

Konwencja Rady Europy o cyberprzestępczości, sporządzona w Budapeszcie dnia 23 listopada 2001 r.

Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzona w Stambule 11 maja 2011 r. Dz.U. 2015 poz. 961.

Krzemiński, Z. (2006). Komentarz do niektórych przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Kraków: Zakamycze Kantor Wydawniczy.

Makaruk, K. (2013). Postawy Polaków wobec kar fizycznych a ich stosowanie w praktyce rodzicielskiej. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 12(4), s. 40–53.

Makaruk, K. (2016). Ochrona małych dzieci przed krzywdzeniem zapewniana przez pielęgniarki i położne. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 15(3), s. 130–145.

Makaruk, K., Włodarczyk, J., Sethi, D., Michalski, P., Szredzińska, R., Karwowska, P. (2018). Survey of adverse childhood experiences and associated health-harming behaviours among Polish students. Geneva: WHO.

Miedzik, M. (2014). Diagnoza zjawiska przemocy i możliwości uzyskania pomocy w sytuacji doświadczania przemocy w percepcji dzieci i młodzieży. Raport. Warszawa: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej.

Miedzik, M., Godlewska-Szurkowa, J. (2014). Badania porównawcze oraz diagnoza skali występowania przemocy w rodzinie wśród osób dorosłych i dzieci, z podziałem na poszczególne formy przemocy wraz z opisem charakterystyki ofiar przemocy i sprawców. Raport cząstkowy.

Wyniki badań PSDB dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej. Warszawa: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej.

Non-Governmental Organizations' Report in the Application of the United Nations Convention on the Rights of the Child (2014). Pobrano z: http://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2016/03/INT_CRC_NGO_POL_21892_E.pdf, data dostępu: 5.11.2019.

MRPiPS (2019). Informacja Rady Ministrów o realizacji w roku 2018 Ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej.

MRPiPS (2019). Sprawozdanie z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014–2020 za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2018 r. Warszawa: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej.

MRPiPS (2017). Portal Informacyjno-Usługowy Empatia: https://empatia.mpips.gov.pl. Dostęp: 4.04.2017.

MS (2018). Program Pomocy Osobom Pokrzywdzonym Przestępstwem na lata 2019–2021.

MSW (2014). Sprawozdanie z działań Ministerstwa Spraw Wewnętrznych dotyczących zapobiegania przemocy w rodzinie, Warszawa 2014, https://archiwum.mswia.gov.pl/download/1/21148/SprawozdaniezdzialanMSWdotyczacychzapobieganiaprzemocywrodzinie-aktualizacja0212.pdf, dostęp: 29.03.2017 r.

Narodowy Plan Działań na Rzecz Dzieci „Polska dla Dzieci", realizowany w latach 2004–2012, Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu.

NFZ (2017). Dane ze strony: https://prog.nfz.gov.pl/app-jgp/KatalogJGP.aspx. Dostęp: 29.03.2017.

NIK (2016). Pomoc osobom dotkniętym przemocą domową. Informacja o wynikach kontroli. Warszawa: Najwyższa Izba Kontroli. Departament Pracy, Spraw Społecznych i Rodziny. Pobrano z: https://www.nik.gov.pl.

NIZP-PZH (2019). Dane uzyskane z Narodowego Instytutu Zdrowia Publicznego – Państwowego Zakładu Higieny przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę.

NIZP-PZH (2019). Dane ze strony http://www.statystyka1.medstat.waw.pl/wyniki/TabelaEurostat2017szac.htm. Dostęp: 29.08.2019.

Pinheiro, P. S. (2006). World report on violence against children. Geneva: United Nations.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 kwietnia 2000, II CKN 452/00, LEX nr 52548.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 września 2000 r. II CKN 1141/00. LEX nr 51969.

Rada Ministrów (2018a). Sprawozdanie Rady Ministrów z wykonywania oraz o skutkach stosowania w 2016 r. ustawy z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży. Warszawa: Biuletyn Informacji Publicznej Rady Ministrów.

Rada Ministrów (2018b). Sprawozdanie Rady Ministrów z realizacji ustawy z dnia 4 lutego 2011 r. o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3 w 2017 r.

Rekomendacje Komitetu Ministrów Rady Europy z 14 czerwca 2006 r. Rec(2006)8 w sprawie wsparcia dla ofiar przestępstw.

Rezolucja z 22 lipca 2005 r. Rady Gospodarczej i Społecznej ONZ nr 20/2005 – Wytyczne dotyczące wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstw są dzieci.

Rościszewska-Woźniak, M. (2012). Standardy jakości opieki i wspierania rozwoju dzieci do lat 3. Warszawa: Fundacja Rozwoju Dzieci im. Amosa Komeńskiego.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 12 sierpnia 1999 r. Dz. U. z 2014 r. poz. 395.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 lutego 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych. Dz.U. 2013 poz. 199.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 grudnia 2013 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a–185c Kodeksu postępowania karnego. Dz.U. 2013 poz. 1642.

Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 28 października 2013 r. w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu podstawowej opieki zdrowotnej. Dz. U. z 2013 poz. 1248.

Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 9 listopada 2015 r. w sprawie rodzajów, zakresu i wzorów dokumentacji medycznej oraz sposobu jej przetwarzania. Dz. U. poz. 2069.

Rozporządzenie Rady Ministrów z 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty" oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta". Dz.U. 2011 nr 209 poz. 1245.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 4 sierpnia 2016 r. w sprawie Narodowego Programu Zdrowia na lata 2016–2020. Dz.U. 2016 poz. 1492.

RPD (2015). Przemoc w wychowaniu w opinii społecznej oraz w relacjach rodziców. Warszawa: Rzecznik Praw Dziecka. Pobrane z: https://www.researchgate.net/publication/320742987_Przemoc_w_wychowaniu_w_swietle_opinii_spolecznej_oraz_relacji_rodzicow_-_zarys_problemu_na_tle_raportu_Rzecznika_Praw_Dziecka, data dostępu: 5.11.2019 r.

RPD (2016). Apel o Narodową Strategię na Rzecz Walki z Przemocą Wobec Dzieci, pobrany ze strony: http://brpd.gov.pl/aktualnosci-wystapienia-generalne/apel-o-narodowa-strategie-na-rzecz-walki-z-przemoca-wobec-dzieci, data dostępu: 4.09.2019.

RPD (2017). Apel o Narodową Strategię na Rzecz Walki z Przemocą Wobec Dzieci, pobrany ze strony: http://brpd.gov.pl/aktualnosci-wystapienia-generalne/apel-o-narodowa-strategie-na-rzecz-walki-z-przemoca-wobec-dzieci-0, data dostępu: 4.09.2019.

RPD (2018). Ponowny apel o Narodową Strategię na Rzecz Przeciwdziałania Przemocy Wobec Dzieci, pobrany ze strony: http://brpd.gov.pl/aktualnosci-wystapienia-generalne/ponowny-apel-o-narodowa-strategie-na-rzecz-przeciwdzialania, data dostępu: 4.09.2019.

Sejm (2017). Przebieg procesu legislacyjnego, Druk 846. Pobrano z: http://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=846, data dostępu: 30.03.2017 r.

Sethi, D., Bellis, M., Hughes, K., Gilbert, R., Mitis, F., Galea, G. (2013). European report on preventing child maltreatment. Copenhagen: World Health Organization. Regional Office for Europe.

Stojanowska, W. (2014). Rozwód. W: T. Smyczyński (red.), Prawo rodzinne i opiekuńcze. System Prawa Prywatnego (s. 567–709), t. 11. Warszawa: C.H. Beck.

Szredzińska, R., Włodarczyk, J. (2019). Przemoc w rodzinie. Wyniki Ogólnopolskiej diagnozy skali i uwarunkowań krzywdzenia dzieci. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka.*

Trocha, O. (2014). Ochrona małoletnich przed wykorzystywaniem seksualnym i handlem ludźmi. Warszawa: Fundacja Dzieci Niczyje.

Uchwała Nr 104 Rady Ministrów z dnia 18 czerwca 2013 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020. M.P. 2013 poz. 640.

Uchwała Nr 76 Rady Ministrów z dnia 29 kwietnia 2014 r. w sprawie ustanowienia Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014–2020. M.P. 2014 poz. 445.

Uchwała Rady Ministrów nr 165 z dnia 12 sierpnia 2014 r. w sprawie przyjęcia programu pod nazwą „Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020. Nowy wymiar aktywnej integracji". M.P. 2014 poz. 787.

Uchwała Nr 6 Rady Ministrów z dnia 9 stycznia 2018 r. w sprawie „Programu ograniczania przestępczości i aspołecznych zachowań Razem bezpieczniej im. Władysława Stasiaka na lata 2018–2020". M.P. poz. 167.Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 30 września 2014 r., sygn. akt I KZP 10/10, LEX nr 621486.

UN (2002). Consideration of reports submitted by states parties under article 44 of the Convention. United Nations. Committee on the rights of the child.

UNICEF (2014). Hidden in Plain Sight: A statistical analysis of violence against children. New York: United Nations Children's Fund.

Ustawa z 4 lutego 2011 r. o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3. Dz.U. 2011 nr 45 poz. 235.

Ustawa o policji z 6 kwietnia 1990 r. Dz.U. 1990 nr 30 poz. 179.

Ustawa o pomocy społecznej z 12 marca 2004 r. Dz.U.04.64.593.

Ustawa Prawo o prokuraturze z 28 stycznia 2016 r. Dz.U. 2016 poz. 177.

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Dz.U. 2005 nr 180 poz. 1493.

Ustawa z dnia 13 maja 2016 r. o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym. Dz.U.2018.405.

Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka. Dz.U. 2000 nr 6 poz. 69.

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty. Dz.U. 1991 nr 95 poz. 425 Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Dz.U. 2011 nr 149 poz. 887.

WHO (1999). Report on Consultation on Child Abuse Prevention. Geneva: World Health Organisation.

WHO (2002). World report on violence and health.

WHO (2004). Preventing violence. A guide to implementing the recommendations of the World report on violence and health.

WHO (2006). Preventing child maltreatment: a guide to taking action and generating evidence/World Health Organization and International Society for Prevention of Child Abuse and Neglect. Geneva: World Health Organization.

WHO (2014a). Investing in children. The European child maltreatment prevention action plan 2015–2020. Copenhagen: World Health Organization. Regional Office for Europe.

WHO (2014b). Global status report on violence prevention 2014. Geneva: World Health Organization.

WHO (2016). INSPIRE: Seven strategies for ending violence against children. Copenhagen: World Health Organization. Regional Office for Europe.

Włodarczyk, J., Makaruk, K. (2013). Ogólnopolska diagnoza problemu przemocy wobec dzieci. Wyniki badania. Warszawa: Fundacja Dzieci Niczyje.

Włodarczyk, J. (2017). Klaps za karę. Wyniki badania postaw i stosowania kar fizycznych w Polsce. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 16(4). s. 81–107.

Włodarczyk, J., Makaruk, K., Michalski, P., Sajkowska, M. (2018) Ogólnopolska diagnoza skali i uwarunkowań krzywdzenia dzieci. Warszawa: Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę.

Wójcik, S. (2013). Przemoc w rodzinie, zaniedbanie, wiktymizacja pośrednia. Wyniki Ogólnopolskiej diagnozy problemu przemocy wobec dzieci. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 12(3), s. 40–62.

www.dzieciwpolsce.pl

https://chronimydzieci.pl/standardy/3

www.standardyrozstania.pl

https://www.rodzicpoludzku.pl/Standard-opieki-okoloporodowej